S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 20 (2020), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2020

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, † dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž,
dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič,
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Marijan Premović (Črna Gora / Montenegro),
dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnika, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / Translation:

Knjižni studio d.o.o.

Lektoriranje / Language-editing

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / Cover Design:

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / Printed by:

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvlčke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
historica
Slovenica

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

In Memoriam – prof. dr. Ivo Banac (1947–2020).....649

Članki in razprave / Papers and Essays

DARKO DAROVEC: **Prisege zvestobe istrskih mest v 12. stoletju**655
The oaths of fidelity of the Istrian towns in 12th Century

FILIP ČUČEK: **Delovanje Radoslava Razlaga v štajerskem deželnem zboru**.....689
Radoslav Razlag's activities in the Styrian Provincial Assembly

MOJCA ŠORN: **Spremembe v medčloveških odnosih v obdobju pomanjkanja in lakote (Ljubljana: 1914–1918)**.....713
Changes in interpersonal relationships during the period of shortage and hunger (Ljubljana: 1914–1918)

MAJA LUKANC: **Produkcija diplomatskega vedenja v jugoslovanski in poljski povojni diplomatski praksi (1945–1947)**.....735
Production of diplomatic knowledge in Yugoslav and Polish post-war diplomatic practice (1945–1947)

URŠKA LAMPE: **Kako je ujetništvo spremenilo družinsko življenje: primer deportirancev iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni**.....773
How captivity changed family life: the case of deportees from the Julian March to Yugoslavia after World War II

ANA ŠELA, DAVID HAZEMALI in TADEJA MELANŠEK: **Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja**.....811
The organisational structure of the State Security Service in the Slovenian Lands in the second half of the 1960s

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

- GORAZD BAJC, TADEJA MELANŠEK in DARKO FRIŠ: Uvod v zgodovino spremljanja britanske obveščevalne dejavnosti na Slovenskem – "samoevalvacije" slovenske Službe državne varnosti839
Introduction to the history of British intelligence activities surveillance on Slovenian soil – "self-evaluation" of the Slovenian State Security Service
- ANA ŠELA in DAVID HAZEMALI: Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti879
The monitoring of Slovenian guest workers, who were temporarily living and working in the Federal Republic of Germany in the 1970s: a contribution on the history of the Slovenian State Security Service
- MARKO ZAJC: Poletni aferi kritičnih misli. Tomaž Mastnak in Dimitrij Rupel, slovenska kritična intelektualca med jugoslovansko in slovensko javnostjo v letu 1986921
The two summer scandals of critical thought. Tomaž Mastnak and Dimitrij Rupel, Slovenian critical intellectuals between the Yugoslav and Slovenian public in 1986
- POLONA TRATNIK: Pravljica: družbena resničnost in *mirabilis* – s posebnim ozirom na renesančne različice pravljice o Pepelki.....957
"Fairy" tale: social reality and mirabilis – with a particular regard to the renaissance variations of Cinderella tale

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts.....985

Uredniška navodila avtorjem / Editor's Instructions to Authors993

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica /

letnik / year 20 (2020)..... 1003

*Studia
Historica
Slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2020-21
1.01 Izvirni znanstveni članek

Produkcija diplomatskega védenja v jugoslovanski in poljski povojni diplomatski praksi (1945–1947)

Maja Lukanc

Dr., asistentka
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: maja.lukanc@inz.si

Izvilleček:

Diplomacija ima edinstven vpogled v družbenopolitične razmere posameznih držav in diplomati s svojim poročanjem, analizami in interpretacijami oblikujejo določeno védenje o državi, kjer delujejo. Prispevek na podlagi jugoslovanskega in poljskega arhivskega gradiva ter spominske literature obravnava, kako so k védenju o Jugoslaviji in Poljski prispevali diplomati obeh držav v prvih letih po drugi svetovni vojni. Ob tem upošteva dejavnike, ki so vplivali na produkcijo védenja v diplomaciji in odgovarja na vprašanje, če in kako so jugoslovanski in poljski politični odločevalci novo pridobljeno znanje uporabili. Kot študija primera služijo prve povojne volitve v obeh državah, ki so diplomatom omogočile dober vpogled v način delovanja političnih elit, osvetlile odnos prebivalstva do novih oblasti in odgovorile na vprašanje, kako daleč so bili komunisti pripravljeni iti v boju za oblast.

Ključne besede:

diplomacija, produkcija védenja, Jugoslavija, Poljska, komunizem, volitve

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 20 (2020), št. 3, str. 735–772, 105 cit., 3 slike
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Ob koncu druge svetovne vojne so se po prostranstvih Evrope valile razsejane množice vojakov, beguncev, internirancev, celotnih etničnih skupnosti. Nekateri so se poskušali kar najhitreje vrniti v domovino, spet drugi so želeli od domačega ognjišča kar najdlje zbežati. Med temi pogosto izgubljenimi in brezciljnimi skupinami so se gibali posamezniki, ki so dobro vedeli, kam so namenjeni in kakšno je njihovo poslanstvo. To so bili diplomati. Povojni oblastniki so si med vojnimi ruševinami prizadevali kar se da hitro vzpostaviti delujočo diplomatsko mrežo, ki bi učinkovito vzdrževala bilateralne in multilateralne odnose med državami in mednarodnimi organizacijami ter tako zagotavljala potrebno materialno pomoč lačnemu prebivalstvu, oživila mednarodno trgovino, zagovarjala nove ali stare državne meje in ponovno gradila vezi med sprtimi entitetami. Takoj po koncu vojne so bile v evropske in svetovne prestolnice napotene množice diplomatskih predstavnikov višjih in nižjih rangov, takšnih in drugačnih provenienc, z dolgoletnimi izkušnjami ali zgolj s pravo politično barvo. Od njih se je pričakovalo, da prispevajo h kar najhitrejši vrnitvi življenja v normalnost, pripomorejo k vzpostavitvi (novega) reda in pomagajo zagotoviti, da se pretekla vojna morija nikoli več ne ponovi.

Za majhne države je bila ob koncu vojne bistvenega pomena navezava diplomatskih odnosov z velesilami, oziroma pridobitev njihovega priznanja v primeru vzpostavitve novih državnih oblasti. A zanje nič manj pomembna ni bila navezava bilateralnih stikov z drugimi manjšimi državami, zlasti če jih je družila sosedska lega, tesne gospodarske in kulturne vezi, ali ideološka bližina. Novi jugoslovanski in poljski komunistični oblastniki so z vzpostavitvijo diplomatskih odnosov pohiteli in jih navezali konec marca 1945, še pred zaključkom vojne. Jugoslavije in Poljske ni družila posebna predhodna tradicija sodelovanja, a med vojno sta obe trpeli pod enim najhujših okupacijskih režimov v Evropi, med prebivalstvom obeh držav pa se je razvilo močno odporiško gibanje. Čeprav je poljskim podtalnim organizacijam poveljevala vlada v izgnanstvu, medtem ko so se jugoslovanski partizani bojevali pod komunističnim vodstvom, je trenutek skupnega odpora proti okupatorju deloval povezovalno. Ko so v obeh državah najvažnejše vzvode oblasti prevzeli komunisti, pa je bilateralno sodelovanje v okviru nastajajočega vzhodnega ideološkega bloka postalo toliko bolj potrebno in zaželeno.

¹ Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa št. P6-0281: *Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) iz državne proračuna. / The authors acknowledge the financial support from the state budget by the Slovenian Research Agency (Programme No. P6-0281: *Conceptually-Political and Cultural Pluralism and Monism in 20th Century Slovenia*). – Za pomoč pri pretresanju teme in nastajanju prispevka se iskreno zahvaljujem doc. dr. Juriju Hadalinu in red. prof. dr. Andreju Rahtenu.

Jugoslovanski in poljski politični predstavniki so se zavedali, da zaradi pomanjkanja tradicionalnih vezi o drug drugem vedo le malo. Hkrati so razumeli, da je vzajemno poznavanje ključno za dobre bilateralne odnose. V času pred informacijsko revolucijo, zlasti pa v okolju centraliziranih enopartijskih režimov, kjer pretok podatkov in ljudi ni bil ne prost ne preprost, je toliko pomembnejšo vlogo pri zbiranju informacij igrala diplomacija. Diplomatski predstavniki so imeli edinstven vpogled v družbenopolitično dogajanje države sprejemnice. S poročanjem, analizo in interpretacijo videnege so v domovini pomembno vplivali na oblikovanje podobe države, v kateri so delovali. Posamezni diplomati so sicer le redko imeli možnost neposredno vplivati na zunanje-politične odločitve vodilnih oblastnikov, a diplomatska produkcija védenja o posameznih državah in predelih sveta je vendarle bila in je še pomemben soustvarjalec smernic v zunanji politiki.

Diplomacija kot način produkcije védenja doslej še ni bila deležna večje raziskovalne pozornosti. Na teoretskem področju so se razmerju med diplomacijo in védenjem posvečali strokovnjaki za mednarodne odnose kot sta Costas M. Constantinou in Noé Cornago; politolog Iver B. Neumann se je produkcije diplomatskega védenja dotaknil v svoji etnografski študiji norveške diplomacije; medtem ko se zgodovinopisje zaenkrat še ni lotilo empiričnih raziskav, ki bi lahko podkrepile zastavljene teoretične predpostavke.² Pričujoči prispevek predstavlja primer tovrstne empirične študije, ki na podlagi jugoslovanskega in poljskega arhivskega gradiva ter spominske literature poskuša izluščiti, kako so k védenju o Jugoslaviji in Poljski prispevali diplomati obeh držav v prvih letih po drugi svetovni vojni. Ob tem upošteva dejavnike, ki so vplivali na produkcijo védenja v diplomaciji in odgovarja na vprašanje, kako so jugoslovanski in poljski politiki novo pridobljeno znanje uporabili v nadaljnjih bilateralnih odnosih med državama.

Konsolidacija komunistične oblasti, ki se je v Jugoslaviji zaključila že konec leta 1945, na Poljskem pa je potekala še globoko v leto 1947, je jugoslovanskim in poljskim diplomatom ponudila dobro priložnost za spoznavanje družbenopolitičnih razmer države sprejemnice. Najpomembnejši segment tega procesa so bile volitve v ustavodajno skupščino, ki so pri predstavnikih obeh držav vzbudile največ pozornosti, zato v pričujočem prispevku služijo kot študija primera. Podrobno diplomatsko poročanje o zakonski podlagi volitev, volilni kampanji, izvedbi volitev in njihovih rezultatih namreč ni prinašalo le

² Costas M. Constantinou, "Between Statecraft and Humanism: Diplomacy and Its Forms of Knowledge", *International Studies Review* 15, št. 2 (2013) str. 141–162 (dalje: Constantinou, "Between Statecraft and Humanism"); Noé Cornago, "Diplomatic Knowledge", v: *SAGE Handbook of Diplomacy*, ur. Costas M. Constantinou, Paul Sharp in Pauline Kerr (London, 2016) str. 133–146 (dalje: Cornago, "Diplomatic Knowledge"); Iver B. Neumann, *At home with the diplomats: Inside a European foreign ministry* (Ithaca, 2012) (dalje: Neumann, *At home with the diplomats*).

informacij o aktualnem dogajanju. Ponudilo je tudi vpogled v *modus operandi* političnih elit, osvetlilo odnos prebivalstva do novih oblasti in odgovorilo na vprašanje, kako daleč so bili vodilni komunisti pripravljeni iti v boju za oblast. Tovrstno vedenje o "drugem" pa predstavlja ključ za uspešno zunanjo politiko posamezne države.

Diplomacija in vedenje

Države nastajajo in propadajo kot posledica interakcij z drugimi državami. V tem procesu diplomacija nastopa kot ključen instrument mednarodne politike, ki državam omogoča medsebojno komunikacijo in krepitev lastnega državnštva. Ideja, da je za uspešen razvoj posamezne države nujno poznavanje dogajanja v okoliških državah, se je uveljavila v italijanskih mestnih državah 15. stoletja, sočasno s pojavom prakse vzpostavljanja stalnih diplomatskih predstavništev. Tedaj je pridobivanje informacij postalo cenjeno kot glavno sredstvo za zasledovanje političnih in gospodarskih interesov države. Vestfalski sistem mednarodnih odnosov je dodatno utrdil dojemanje diplomatskega poizvedovanja in poročanja kot pomembnega instrumenta politične moči in tako je ostalo vse do danes.³ *Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih* iz leta 1961 opredeljuje "seznanjanje z razmerami in razvojem dogodkov v državi sprejemnici z vsemi dovoljenimi sredstvi ter poročanje o tem vladi države pošiljateljice" kot eno od glavnih nalog sodobne diplomatske prakse.⁴ A rastoči korpusi diplomatskih podatkov v vložiščih in arhivih zunanjih ministrstev niso pomembni zgolj za presojanje aktualnih zunanjepolitičnih dogodkov, ampak omogočajo tudi produkcijo svojevrstne oblike vedenja o posameznih državah, delih sveta, procesih in fenomenih.

Produkcija vedenja ni le stvar univerzitetnih okolij in znanstvenoraziskovalnih centrov, temveč poteka tudi v drugih panogah, med drugim v diplomaciji. Kot opozarja Neumann lahko diplomatsko osebje stalnih predstavništev v tujini s svojo specifično usposobljenostjo in edinstvenim vpogledom v družbenopolitično situacijo države sprejemnice pridobi določeno vrsto vedenja, ki je ne more noben drug družbeni akter.⁵ Produkcija diplomatskega vedenja je v članku razumljena kot proces, sestavljen iz dveh poglobitvenih delov: terenskega

³ Cornago, "Diplomatic Knowledge", str. 137–139; Boštjan Udovič, *Zgodovina (gospodarske) diplomacije* (Ljubljana, 2018), str. 11, 81, 89.

⁴ Constantinou, "Between Statecraft and Humanism", str. 143; *Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih*, dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-02-0040?sop=2013-02-0040>, pridobljeno: 7. 10. 2020.

⁵ Neumann, *At home with the diplomats*, str. 32.

zbiranja informacij o državi sprejemnici in poročanja, ki vključuje razlago, analizo in interpretacijo pridobljenih podatkov. Pri obeh delih ima ključno vlogo diplomat, ki je podvržen človeškemu faktorju napak in subjektivnosti, zato vedenje, ki ga oblikuje, ni nikoli povsem nevtrarno.

Diplomatsko vedenje ima dvojno vlogo – ni zgolj instrument zasledovanja političnih interesov, ampak tudi način soočanja z neznanim. Diplomacija je že stoletja prizorišče medkulturnih interakcij, reflektivnega razumevanja drugačnosti in nenehnih pogajanj o identiteti – ne le med pripadniki oddaljenih političnih entitet, ampak tudi tistih, ki živijo v bližnji ali daljni sosesčini. Naloga diplomacije torej ni le instrumentalno zasledovanje zunanjepolitičnih ciljev, ampak tudi iskanje inovativnih rešitev, kako živeti skupaj v različnosti. Produkcija diplomatskega vedenja v tej humanistični dimenziji, kot jo imenuje Cornago, deluje zlasti kot proces vzajemnega odkrivanja in razumevanja.⁶

Humanistična dimenzija diplomatskega vedenja igra pomembno vlogo pri uspešnosti številnih nalog, ki jih opravlja diplomacija. Pomemben in zahteven del diplomatske prakse so pogajanja, njihov izid pa je pogosto odvisen od ravni poznavanja zunanjepolitičnih partnerjev. Za iskanje soglasja in sprejemljivo izražanje nestrinjanja je namreč potrebno dobro razumevanje načinov delovanja, spoznavnih okvirov in norm tistega, ki sedi na drugi strani pogajalske mize. Naslednja pomembna naloga diplomatov je predstavljanje države pošiljateljice v državi sprejemnici in posredovanje med obema. Diplomatski predstavniki v tujini zastopajo interese svoje matice, a hkrati nastopajo kot posredniki stališč in idej države, v kateri delujejo. Ta stališča morajo svojim nadrejenim predstaviti v primernem kontekstu, kar zahteva veliko mero razumevanja in spoštovanja do države sprejemnice, ne glede na njeno moč ali politično usmeritev. Razumevanje pa temelji na pridobljenem vedenju o državi sprejemnici.⁷

Produkcija vedenja v diplomaciji ni nevtralen proces, ampak je odvisen od številnih dejavnikov. Pomembno vlogo igrajo materialni pogoji, v katerih delujejo diplomatska predstavništva v tujini. Država pošiljateljica jim mora zagotoviti zadostna finančna sredstva, primerne kadre in poskrbeti za povezanost z matičnim zunanjim ministrstvom. Pridobivanje informacij je zlasti v preteklosti temeljilo na vzpostavljanju osebnih stikov, pri tem pa je pomembno vlogo igralo druženje na raznih obedih, sprejemih in kulturnih dogodkih, ki so jih diplomati bodisi obiskovali bodisi organizirali.⁸ Primerne pogoje za delovanje mora diplomatskim predstavništvom zagotoviti tudi država sprejemnica. V optimalnih okoliščinah jim omogoča neoviran dostop do raznih institucij in

⁶ Constantinou, "Between Statecraft and Humanism", str. 142–143; Cornago, "Diplomatic Knowledge", str. 133, 137–139.

⁷ Constantinou, "Between Statecraft and Humanism", str. 143, 146, 149, 155.

⁸ Neumann, *At home with the diplomats*, str. 9–10.

stikov z ljudmi različnih profilov po celotni državi, ki služijo kot pomemben vir informacij in pokazatelj družbene klime.

Na produkcijo diplomatskega vedenja pomembno vplivajo tudi diplomati sami – s svojimi intelektualnimi sposobnostmi in značajskimi potezami. Pri tem so ključnega pomena izobrazba, znanje tujih jezikov in obvladanje diplomatskih veščin; pomembno vlogo pa igrajo tudi socialne spretnosti in sposobnost refleksije. Družabnemu in priljudnemu diplomatu je namreč lažje navezati stike in pridobiti zaupanje, kar lahko vodi k boljši obveščenosti; sposobnost refleksije pa diplomatu omogoča življenje v drugo stran in s tem boljše razumevanje realnosti, v kateri deluje.⁹ Pri obvladanju socialnih spretnosti in spodobnosti refleksije igra določeno vlogo prirojen talent posameznega diplomata, a obeh veščin se da z ustreznimi izobraževanji in vajo priučiti.

Pomemben vpliv na produkcijo vedenja v diplomaciji ima tudi okolje, iz katerega diplomat izhaja in v katerem je bil socializiran. Pridobljene informacije namreč neizogibno analizira in interpretira skozi lečo svoje (nacionalne) kulture, privzgojenih vrednot in ideoloških prepričanj, na enak način pa jih zaznavajo tudi njegovi nadrejeni.¹⁰ Preseganje tovrstnih predisponiranih okvirov je za diplomacijo izziv, a hkrati poslanstvo. Kakor bi tudi vedenje, ki ga ustvari diplomacija, moralo biti predvsem sredstvo za razumevanje drugega in iskanje vzajemnega konsenza, ne zgolj sredstvo za krepitev moči posamezne države.

Dejavniki vpliva na produkcijo vedenja v jugoslovanski in poljski diplomatski praksi

Jugoslavija in Poljska sta spomladi 1945 vzpostavili prijateljske medsebojne odnose, ki so temeljili na podobni izkušnji druge svetovne vojne in ideološki bližini novih vodstev obeh držav. Dejavnika, ki sta delovala povezovalno, sta na obeh straneh hkrati predstavljala vir številnih težav. Ponoven zagon države in njenih institucij je oteževalo vsesplošno pomanjkanje materialnih sredstev, ki je bilo posledica ogromne vojne škode. Jugoslavija in Poljska sta bili med vojno med najbolj opustošenimi evropskimi državami, surovost okupacijskih režimov in moč odporiških gibanj pa je na obeh straneh terjala ogromen krvni davek.¹¹ Težje kot materialne izgube je bilo nadomestiti človeška življenja. Nove jugoslovanske in poljske oblasti so se na vseh področjih soočale z velikimi

⁹ Cornago, "Diplomatic Knowledge", str. 141; Constantinou, "Between Statecraft and Humanism", str. 148, 155.

¹⁰ Constantinou, "Between Statecraft and Humanism", str. 147.

¹¹ Za več glej: Maja Lukanc, "Vzpon komunistov na oblast: Primerjava Poljske in Jugoslavije", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017).

kadrovskimi težavami, k čemur je dodatno pripomogla njihova ideološka podstat. Nekateri usposobljeni in izobraženi posamezniki niso hoteli imeti opravka s komunisti, medtem ko drugi niso bili pravih političnih barv za sodelovanje pri izgradnji novega reda.

Omenjene težave so se izrazito pokazale na zunanjepolitičnem področju. Nove jugoslovanske in poljske oblasti so svojo diplomacijo želele očistiti predvojnih kadrov in jih nadomestiti z novimi, ideološko primernejšimi. Poljski premier Edward Osóbka-Morawski je avgusta 1945 na prvem uradnem pogovoru z jugoslovanskim ambasadorjem poudaril: "[M]i oblikujemo novo diplomacijo, ker nimamo zaupanja v staro, zato moramo pripraviti nove ljudi."¹² Kmalu se je pokazalo, da je bilo to lažje reči, kot storiti.

Zaradi vpetosti v občutljiv sistem mednarodnih povezav je področje zunanje politike od komunistov zahtevalo posebno previdnost. Zahodni zavezniki so v skladu z jaltskimi dogovori pričakovali, da bodo nove jugoslovanske in poljske oblasti zadostile pogojem politične pluralnosti, kar bi se moralo primerno odražati tudi v sestavi njunih diplomatskih aparatov. A četudi bi zunanjepolitična situacija jugoslovanskim in poljskim komunistom dovoljevala pomesti z vsemi starimi diplomatskimi kadri, jim tega niso omogočale notranje razmere. Ne komunisti, ne, v poljskem primeru, njihovi socialistični zavezniki, niso premogli dovolj primerno izobraženih kadrov, ki bi obvladali diplomatske veščine, govorili tuje jezike, ali celo imeli določene izkušnje v tujini. Zato jim ni preostalo drugega, kot da so kandidate za diplomatsko službo začeli iskati nekoliko širše – med diplomatskimi predstavniki iz predvojnega obdobja, intelektualci, kulturniki, znanstveniki. Pogoj je bil le, da med vojno niso sodelovali z okupatorjem, po vojni pa izrazili lojalnost novim oblastem. Večji del predvojnih jugoslovanskih in poljskih diplomatov se nazadnje ni odločil za delovanje v novi realnosti; tisti, ki so nanj pristali, pa so poleg strokovnega in jezikovnega znanja v diplomatski aparat obeh držav prinesli pomemben element kontinuitete in legitimnosti.¹³

V prvih povojnih letih je bila torej kadrovska struktura jugoslovanske in poljske diplomacije precej raznolika. Sestavljali so jo ljudje najrazličnejših

¹² Diplomatski arhiv Ministarstva spolnih poslova Republike Srbije, Politička arhiva (DAMSP, PA), Poljska, 1945, f. 25, m. 22, Odnosi poljsko-jugoslovanski, Varšava, 8. 8. 1945, nr. 3889.

¹³ Bolesław Styrnik, "Formowanie polskiej służby dyplomatycznej w latach 1944–1948", *Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej* 75, (1974) str. 86 (dalje: Styrnik, "Formowanie polskiej służby"); Krzysztof Szczepanik, "Wybrane zagadnienia z zakresu ewolucji struktur organizacyjnych Polskiej służby dyplomatyczno-konsularnej w latach 1944–1989", v: *Historia dyplomacji polskiej 1944/1945–1989*, ur. Waldemar Michowicz, Wojciech Materski in Wanda Jarzabek (Warszawa, 2010), str. 18–19; Wojciech Materski, *Dyplomacja Polski "lubelskiej": lipiec 1944–marzec 1947* (Warszawa, 2007), str. 375; Slobodan Selinić, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952* (Beograd, 2013), str. 23–25, 41; Andrej Rahten, "Kraljevi ali maršalovi diplomati? Politične dileme in opredelitve slovenskih diplomatov na prehodu iz monarhistične v komunistično Jugoslavijo", *Annales, Series Historia et Sociologia* 24, št. 4 (2014), str. 564.

poklicev in provenienc, med katerimi še zdaleč niso prevladovali komunisti. Slednje je bilo izrazito zlasti na Poljskem, kjer je nova oblast pri oblikovanju svoje diplomacije morala upoštevati zapleteno notranjepolitično situacijo. Poljski komunisti so med prebivalstvom imeli zelo majhno podporo, saj so oblast prevzeli s pomočjo sovjetskih tankov, svoje pa je dodalo večstoletno poljsko sovraštvo do Rusije oziroma Sovjetske zveze. Posledično so na domačem političnem parketu tekmovali z realno opozicijo, ki jo je podpirala močna katoliška cerkev, na zunanjepolitičnem področju pa so bili zaradi geostrateške lege Poljske skoraj povsem podrejeni zahtevam Moskve. Položaj Jugoslavije na mednarodnem parketu je bil precej drugačen. Jugoslovanski komunisti so oblast prevzeli na krilih narodnoosvobodilne borbe in ob solidni podpori prebivalstva. Temu primerno samozavestna je bila tudi njihova drža v zunanji politiki, podpora Sovjetski zvezi pa večji del njihova samostojna odločitev in hkrati želja.

Kdo so bili jugoslovanski in poljski diplomati, ki so med svojimi političnimi voditelji v Beogradu in Varšavi oblikovali vedenje o povojni Jugoslaviji in Poljski? S kakšno izobrazbo in svetovnonazorskimi pogledi so bili opremljeni in v kakšnih pogojih so delovali? Kateri dejavniki so torej najbolj zaznamovali njihovo diplomatsko delo?

Jugoslovanska ambasada na Poljskem je v jugoslovanski diplomatski krajini izstopala, saj jo je od samega začetka sestavljal nesorazmerno velik delež komunistov. Za jugoslovanskega ambasadorja v Varšavi je bil imenovan Božidar (Božo) Ljumović, eden vodilnih črnogorskih komunistov in izkušen vojni veteran, ki se je bojeval v balkanskih vojnah in v prvi svetovni vojni, med drugo svetovno vojno pa je bil viden pripadnik NOB.¹⁴ Študij ekonomije je še med prvo svetovno vojno zaključil v Italiji, po vrnitvi v domovino leta 1919 pa je pomagal osnovati Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ). V medvojnem obdobju je bil njen viden član, za kar je bil večkrat zaprt, nekaj let pa je preživel v emigraciji v Albaniji.¹⁵ Ljumović se je po lastnih besedah v diplomacijo podal nerad, saj njegovemu vojaškemu značaju diplomatsko leporečje ni bilo blizu, kar je prišlo do izraza v času njegovega službovanja v Varšavi.¹⁶

¹⁴ Ljumović je bil za jugoslovanskega predstavnika v Varšavi imenovan na prvem zasedanju začasne vlade Demokratične Federativne Jugoslavije 30. marca 1945. Na istem zasedanju je Jugoslavija priznala začasno poljsko vlado, ki tedaj, za razliko od jugoslovanske, še ni bila razširjena s predstavniki londonske vlade v izgnanstvu (DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 21, Odnosi poljsko-jugoslovenski, Beograd, 30. 3. 1945; Ibid., Varšava, 31. 3. 1945, nr. 224; Bogdan Popović (ur.), *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1945* (Beograd, 1984), str. 22).

¹⁵ Šerbo Rastoder in Živko M. Andrijašević (ur.), *Istorijski leksikon Crne Gore: Vol. IV, K-Per* (Podgorica, 2006), geslo: Božidar Ljumović (dalje: *Istorijski leksikon*); Mladen Leskovac, Aleksandar Forišковиć in Čedomir Popov (ur.), *Srpski biografski rečnik: Vol. V, Ku-Mao* (Novi Sad, 2004–2018), geslo: "Božidar Ljumović".

¹⁶ Božidar Ljumović, "Autobiografija (4)", 6, št. 24 (2005), str. 393–405 (Dalje: Ljumović, "Autobiografija").

Božidar (Božo) Ljumović, jugoslovanski ambasador v Varšavi med letoma 1945 in 1946 (Wikimedia Commons)

Poleg ambasadorja so prvotno zasedbo jugoslovanskega predstavništva na Poljskem sestavljali še trije diplomati.¹⁷ Pomemben člen je predstavljal slovenski prevajalec in urednik Uroš Kraigher, brat Borisa Kraigherja, ki je na ambasadi zasedal položaj svetnika. V medvojnem obdobju se je kot študent slavistike izpopolnjeval na Poljskem in tako kot edini predstavnik ambasade tekoče obvladal poljski jezik, zato je pogosto opravljal tudi delo prevajalca in tolmača. V jugoslovanski diplomatski zasedbi je vidno vlogo imel še en črnogorski komunist, dr. Labud Kusovac, ki je od septembra 1945 opravljal delo tiskovnega atašaja. Po poklicu novinar, je v medvojnem obdobju zasedal visoka mesta

¹⁷ Manj vidna člana prvotne jugoslovanske diplomatske zasedbe sta bila sekretar Bogdan Popović in vojaški ataše polkovnik Frane Biočić.

v KPJ in se nazadnje s Titom zapletel v spor za položaj generalnega sekretarja. Ta se je končal z izključitvijo Kusovca iz partije, katere član je zopet postal ob koncu druge svetovne vojne.¹⁸

Nihče od jugoslovanskih diplomatov v Varšavi ni imel predhodnih diplomatskih izkušenj, a vsi so bili dobro izobraženi, prav tako so obvladali zgledno število tujih jezikov. Poleg že omenjenega Kraigherjevega slavističnega znanja je potrebno izpostaviti, da je Ljumović poleg italijanščine govoril vsaj še francoščino, saj je dve leti preživel v Franciji kot štipendist črnogorske vlade. Več jezikov je obvladal tudi Kusovac, ki je doktoriral na Dunaju, kasneje pa je kot del jugoslovanske delegacije pri Kominterni in član centralnega komiteja KPJ živel in deloval v Moskvi in Parizu.¹⁹

Delovanje jugoslovanske ambasade na Poljskem so od samega začetka zaznamovali slabi odnosi med zaposlenimi. Ljumović je med svojim službovanjem v Varšavi kazal obraz neizprosnega komunista in zvestega privrženca Sovjetske zveze. Tese stike je navezal s tamkajšnjim sovjetskim ambasadorjem Viktorjem Lebedevim, ki se je pogosto izkazal kot neusahljiv vir govoric in predsodkov o Poljakihi.²⁰ Kraigher je že kmalu po prihodu v poljsko prestolnico poročal, da se Ljumović o svojih odločitvah in organizaciji predstavništva ni pripravljen posvetovati z nikomer, po prihodu Kusovca pa je glavnina sporov potekala med obema Črnogorcema.²¹

Zato ne čudi, da se je v poldrugem letu prvotna zasedba ambasade praktično v celoti zamenjala. Znatno izgubo je oktobra 1946 predstavljal odhod Kraigherja, ki ga je po nekaj kadrovske rošadah na položaju svetnika aprila 1947 zamenjal še en slovenski slavist in kasneje znan diplomat Jože Zemljak.²² Do odločilne spremembe pa je prišlo konec leta 1946 na ambadorskem mestu – Boža Ljumovića je nadomestil dr. Rade Pribičević. Po uradni razlagi jugoslovanskega zunanjega ministrstva je do menjave prišlo, ker je Jugoslavija

¹⁸ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polski (AMSZ), 16. Protokół Dyplomatyczny, 426. Organizacja stosunków dyplomatycznych i konsularnych (dalje: 426. Organizacja stosunków), Varšava, 6. 6. 1945, str. 12; Ibid., Varšava, 21. 1. 1946, str. 21;

¹⁹ *Istorijski leksikon*, geslo: "Božidar Ljumović"; Branko M. Lazić in Milorad M. Drachkovitch, *Biographical dictionary of the Comintern* (Stanford, Calif., 1986), str. 243.

²⁰ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poselstvo, Varšava, 8. 8. 1945, nr. 3903.

²¹ Neizprosna značaja tako Ljumovića kot Kusovca sta se pokazala tudi po jugoslovanskim sporom z Informbirojem, ko sta svojo zvestobo Sovjetski zvezi plačala z internacijo na Golem otoku (DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poambselstvo, Varšava, 28. 7. 1945, nr. 4927; Slobodan Selinić, "Ambasada jugosłowiańska w Polsce (1945–1949)", v: *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, ur. Momčilo Pavlović, Nebojša Stambolija in Andrzej Zaćmiński (Bydgoszcz, 2016), str. 115 (dalje: Selinić, "Ambasada jugosłowiańska").

²² DAMSP, PA, Poljska, 1947, f. 99, m. 10, Mesečni izveštaji, Varšava, 14. 2. 1947, nr. 43442; AMSZ, 16. Protokół Dyplomatyczny, 426. Organizacja stosunków, Varšava, 4. 10. 1946, str. 29.

v Varšavi želela imeti močnejšega človeka.²³ Pribičević, pripadnik srbske manjšine na Hrvaškem, se je po končani pravni fakulteti dodatno izpopolnjeval na področju političnih ved v Parizu. Po vrnitvi v domovino ga je pot zanesla v liberalno stranko Milana Grola, iz katere je bil čez čas izključen. Med drugo svetovno vojno je sodeloval v NOB, od aprila 1945 pa deloval kot namestnik predsednika hrvaške vlade.²⁴ Pribičević je pred jugoslovansko javnostjo svoje članstvo v KPJ skrival, da bi tako lažje sodeloval s predstavniki drugih političnih strank. A pred njegovim odhodom v Varšavo so jugoslovanski komunistični organi svojim poljskim ekvivalentom zaupno sporočili, da je nov ambasador vendarle komunist, zato naj mu pri delu nudijo vso možno pomoč.²⁵ Po opravljenih kadrovskega menjavah se je vzdušje na jugoslovanskem predstavništvu v Varšavi bistveno izboljšalo in Pribičević se je v naslednjih letih izkazal kot spreten diplomat, ki je delovanje ambasade uspešno vodil tudi v težavnem obdobju jugoslovanskega spora z Informbirojem.

Za poljskega ambasadorja v Beogradu je bil v začetku maja 1945 imenovan poljski novinar in pisatelj Jan Karol Wende. V medvojnem obdobju se je po končanem študiju ekonomije in humanistike gibal v poljskih socialističnih in komunističnih krogih, drugo svetovno vojno pa je preživel na območju Sovjetske zveze, kjer je med drugim pomagal pri organizaciji Andersove vojske. Po vrnitvi v domovino ga je poljska komunistična partija usmerila k delovanju v Demokratski stranki (*Stronnictwo Demokratyczne* – SD), saj je bil njen član že pred vojno.²⁶ Wende je v svojih spominih zapisal, da je po imenovanju za ambasadorja svojo beograjsko diplomatsko ekipo izbral sam, saj "je bilo ministrstvo [za zunanje zadeve] še vedno *in statu nascendi* in še nihče ni poznal pojma 'nomenklatura' (kakšni časi!) /.../."²⁷

Prvi sekretar poljske ambasade v Beogradu je postal poljski slavist in prevajalec Zygmunt Sten-Stoberski, ki je med vojno najprej sodeloval v *Armii Krajowi*, nato pa postal obveščevalec *Armie Ludowe* in član Poljske delavske

²³ Tako Jože Brilej, načelnik političnega oddelka jugoslovanskega zunanjega ministrstva, v pogovoru s poljskim ambasadorjem v Beogradu Janom Karolom Wendejem. Brilejeva prva izbira za ambasadorja v Varšavi je sicer bil slovenski pravnik dr. Josip Vilfan, ki pa je bil zaradi angažiranosti pri mejnih vprašanjih nepogrešljiv v domovini (AMSZ, 6. Departament polityczny, 246. Notatki z rozmów politycznych. 1946, Beograd, 14. 12. 1946, str. 63).

²⁴ AMSZ, 16. Protokół Dyplomatyczny, 426. Organizacja stosunków, Varšava, str. 6–8, 14.

²⁵ Arhiv Jugoslavije, 507. Savez komunista Jugoslavije, IX, Komisija za međunarodne odnose i veze, Poljska (AJ, 507.SKJ, IX) 101/I-3, Pismo CK KPJ CK PPR, Beograd, 23. 12. 1946, str. 1; Selinić, "Ambasada jugosłowiańska", 106; AMSZ, Depesze 1946, Beograd, 27. 12. 1946, nr. 9121.

²⁶ *Biuletyn Informacji Publicznej IPN*, geslo: Jan Karol Wende, dostopno na: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/153232>, pridobljeno: 8. 10. 2019.

²⁷ Jan Karol Wende, *Ta ziemia od innych droższa* (Warszawa, 1981), str. 291 (dalje: Wende, *Ta ziemia*).

Jan Karol Wende, poljski ambasador v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1950, izroča Titu poljsko odlikovanje, 20. julij 1945 (Jan Karol Wende, *Ta ziemia od innych droższa* (Warszawa, 1981))

partije (*Polska Partia Robotnicza* – PPR).²⁸ Mesto drugega sekretarja je zasedel klasični filolog Andrzej Konarek, prav tako na novo pridružen član PPR, medtem ko je konzularni ataše postal pripadnik poljskih socialistov Kazimierz Krukowski.²⁹ Pomemben člen poljskega predstavništva je predstavljal strankarsko neopredeljeni tiskovni ataše dr. Marian Jakóbiec. Med obema vojnama se je kot študent slavistike izpopolnjeval v Beogradu in tam navezal številne osebne stike, vključno s svojo bodočo ženo. Sprva je kot edini član poljske diplomatske zasedbe tekoče obvladal srbohrvaški jezik, a kmalu ga je s svojim predhodnim slavističnim znanjem osvojil tudi Sten-Stoberski.³⁰

Poljsko ambasado v Beogradu so – podobno kot v jugoslovanskem primeru – sestavljali dobro izobraženi posamezniki brez diplomatskih izkušenj. Tega manjka se je dobro zavedal ambasador Wende, ki je svoje občutke pred odhodom na novo delovno mesto v spominih ubesedil takole: "Bil sem poln strahov

²⁸ Poljski komunisti so se ob obnovitvi delovanja svoje stranke leta 1942 v njenem poimenovanju nomenoma izognili besede "komunistična", saj so se zavedali nenaklonjenosti poljskega prebivalstva komunizmu in Sovjetski zvezi.

²⁹ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 23, Odnosi poljsko-jugoslovenski, Varšava, 24. 8. 1945, nr. 143.

³⁰ Marian Jakóbiec in Milica Jakóbiec-Semkowowa, *Z daleka i z bliska* (Wrocław, 2009), str. 185–186.

pred neznanim, a tudi radovednosti in dobre volje v odnosu do države, kjer bom predstavljal Poljsko. Hkrati pa poln skrbi, če bom kos misiji, o kateri nisem vedel ničesar."³¹ Za razliko od jugoslovanskih diplomatskih predstavnikov v Varšavi, ki so bili skoraj brez izjeme komunisti, so poljski diplomati v Beogradu pripadali različnim strankarskim skupinam. Zaradi tega so se med njimi pojavljali manjši nesporazumi, a odnosi na poljskem predstavništvu še zdaleč niso bili tako slabi kot na jugoslovanskem. Do določenih napetosti je prihajalo zlasti med ambasadorjem Wendejem in prvim sekretarjem Sten-Soberskim. Wende je imel slabo mnenje o diplomatskih spretnostih svojega podrejenega, medtem ko je bil Sten-Stoberski prepričan, da je njegova ocena jugoslovanske situacije pravilnejša od ambasadorjeve, saj "nobeden tuji diplomat v Beogradu ne more pravilno razumeti razmer v Jugoslaviji, če ni komunist."³²

Delovanje diplomatov na jugoslovanski in poljski ambasadi so bistveno bolj kot notranji nesporazumi in različna strankarska opredelitev oteževali slabi materialni pogoji. Varšava je bila med vojno skorajda izbrisana z oblička zemlje. Jugoslovanski diplomati so se zato v prvih mesecih soočali s hudim pomanjkanjem povsem osnovnih dobrin za življenje in delo. Vendar v poročilih ambasadorja Ljumovića skoraj ni najti pritožb nad slabim gmotnim stanjem ambasade, kar bi lahko bila posledica njegove trde vojaške preteklosti. Je bil pa zato toliko bolj zaskrbljen svetnik Kraigher, ki se je zavedal, da je učinkovito opravljanje diplomatskih nalog v obstoječih razmerah skoraj nemogoče:

Nimamo avtomobilov, pohištva, obleke, odeje, posteljnine, denarja, ničesar. Tovariši, vse gre na partizanski način 'snalazi se', diplomacija pa ne gre tako, verjemite. Za diplomacijo pa je treba poleg politične solidarnosti: ljudi, ki znajo jezike, denar, avtomobile itd. Treba je, pa mir besedi in če nimaš, ne moreš iz prsta izsesati. V Varšavi ni ničesar in ameriški ambasador je na poti sem s 35 tonami prtljage. Hočemo mar biti kot berači poleg ostalih ambasad?³³

Slabo gmotno stanje jugoslovanskega predstavništva ni bilo le odraz pomanjkanja in druginje v poljski prestolnici, ampak tudi posledica nezadostnih finančnih prilivov z jugoslovanske strani. Težava se je vlekla tudi v bodoče, saj so poljski diplomati v Beogradu še v letu 1947 opazali, kako skromne prihodke za reprezentanco imajo njihovi jugoslovanski kolegi v Varšavi.³⁴

³¹ Wende, *Ta ziemia*, str. 291, 297.

³² DAMSP, PA, Poljska, 1947, f. 98, m. 25, Poljska ambasada kod nas, Beograd, 22. 11. 1947, nr. 423838.

³³ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poselstvo, Varšava, 28. 7. 1945, nr. 4927.

³⁴ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Strogo poverljivo (DAMSP, SP), 1947, f. 3, m. 5, Varšava, 14. 1. 1947, nr. 130; DAMSP, PA, Poljska, 1947, f. 99, m. 10, Mesečni izveštaji, Varšava, 14. 2. 1947, nr. 43442.

Poljska ambasada v Beogradu se je na začetku prav tako soočala s pomanjkanjem pohištva, avtomobilov in ostale osnovne opreme, vendar situacija ni bila tako kritična kot v Varšavi. A poljski ambasador Wende je, za razliko od Ljumovića, v domovino le redko poslal poročilo, ki ne bi vsebovalo takšnih ali drugačnih izrazov nezadovoljstva. Največ njegovih pritožb se je nanašalo na neodzivnost poljskega zunanjega ministrstva:

Pri mojem delu in počutju me najbolj mori popolno pomanjkanje vezi z domovino. Skoraj mesec dni nisem prejel niti besede. Ne vem, kaj se dogaja, kakšne so notranje, zunanje, gospodarske in socialne razmere v naši državi. /.../ Lahko pride do situacije, ko ne bom vedel, kako naj se odzovem na določen problem /.../. Poslal sem šest telegramov – odgovora nobenega.³⁵

Slaba obveščenenost je težila tudi jugoslovanske diplomate v Varšavi. Jugoslavija in Poljska sta med vojno izgubili okoli polovico svojega železniškega omrežja, zato so bile njune transportne in komunikacijske poti zelo oslabiljene. Poštne pošiljke so zamujale in kurirska služba z informacijami, tiskovinami in propagandnim gradivom je na ambasadi prihajala redko in neredno. Jugoslovanski in poljski diplomati so bili zato o dogajanju v domovini slabo obveščeni, pogosto so vedeli le tisto, kar so prebrali v tujem časopisju.³⁶

Dodatno težavo je predstavljala organizacijska zmeda, ki je v prvih povojnih letih vladala tako na jugoslovanskem kot na poljskem ministrstvu za zunanje zadeve.³⁷ Diplomati od nadrejenih niso prejeli potrebnih navodil in povratnih informacij, zato niso bili prepričani, ali svoje delo opravljajo pravilno in če so posredovane informacije za ministrstvo relevantne. Prepuščeni so bili improvizaciji in lastni iznajdljivosti, napotke kako opravljati diplomatsko delo pa so črpali iz starih diplomatskih učbenikov, predvojnih navodil in zgled iskali v delovanju drugih diplomatskih predstavništav.³⁸

Eno od redkih področij, na katerem so bili jugoslovanski in poljski diplomati v primerjavi z drugimi tujimi diplomatskimi predstavniki od samega začetka v občutno privilegiranem položaju, je bil dostop do informacij. Jugos-

³⁵ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne i sprawozdania polityczne (dalje: 235. Raporty polityczne), Beograd, 27. 7. 1945, str. 5.

³⁶ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 13. 11. 1945, str. 40; Ibid., 20. 12. 1945, str. 46; Ibid., 248. Sprawozdania polityczne, Beograd, 24. 2. 1946, str. 28; DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poselstvo, Varšava, 3. 7. 1945, nr. 4927; Ibid., 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 10. 12. 1946, nr. 14826; Ibid., f. 72, m. 12, Političke partije i pokreti, 10. 12. 1946, nr. 12099.

³⁷ Styrnik, "Formowanie polskiej służby", str. 85; Włodzimierz Borodziej, *Od Poczdamu do Szklarskiej Poręby: Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1947* (Londyn, 1990), str. 24.

³⁸ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poselstvo, Varšava, 28. 7. 1945, nr. 4927; AMSZ, 21. Departament Prasy i Informacji (dalje: Department Prasy), 737. Raporty prasowe, Beograd, 23. 4. 1946; Ibid., 16. 11. 1946.

slavija in Poljska sta si kot prijateljski državi dovolili pogledati globje v politično zakulisje, kjer so si njuni diplomatski predstavniki lahko ustvarili jasnejšo sliko o delovanju države in političnih elit. Poljski ambasador Wende se je z najvišjimi jugoslovanski politiki sestajal večkrat mesečno in hkrati poročal, da so druga diplomatska predstavništva v Beogradu, z izjemo sovjetskega, o jugoslovanskih notranjih zadevah dobila le malo podatkov.³⁹ Podobno privilegiran dostop do informacij so imeli jugoslovanski diplomati v Varšavi. Poljska vlada je o delikatenih državnih zadevah od tujih predstavnikov obveščala le jugoslovanskega in sovjetskega ambasadorja, poleg tega pa so jugoslovanski diplomati na različnih poljskih ministrstvih lahko dokaj svobodno pridobivali podatke o političnih in gospodarskih odnosih Poljske s tretjimi državami.⁴⁰

Jugoslovanski in poljski diplomati v Varšavi in Beogradu so torej delovali v precej podobnih pogojih in se soočali s skoraj identičnimi težavami in izzivi. Slabi materialni in finančni pogoji, pomanjkanje navodil in povratnih informacij, transportni in komunikacijski problemi so oteževali njihovo delo, a ta primanjkljaj je uravnotežila možnost privilegiranega pridobivanja informacij, s tem pa je bil izpolnjen najpomembnejši pogoj za učinkovito produkcijo diplomatskega védenja. Jugoslovanski in poljski diplomati so imeli dostop do širokega spektra podatkov, zato so si lahko ustvarili jasno sliko o situaciji v državi sprejemnici. Največji vpliv na njihovo razlago, analizo in interpretacijo pridobljenih informacij pa je imel, kot bo pokazalo naslednje poglavje, ideološki faktor.

Konsolidacija oblasti kot vir diplomatskega védenja

Jugoslovanski in poljski diplomatski predstavniki so se v Varšavo in Beograd podali z določenim predhodnim znanjem o državi sprejemnici. Nekateri so ga pridobili iz časopisov, drugi iz knjig in učbenikov, le dva med njimi – jugoslovanski svetnik Uroš Kraigher in poljski tiskovni ataše Marian Jakóbiec – pa sta imela osebne izkušnje z življenjem na Poljskem oziroma v Jugoslaviji. Po prihodu v državo sprejemnico so diplomati ugotovili, da so bila nekatera njihova pričakovanja upravičena, nekaj stvari jih je presenetilo, medtem ko so se določene predstave izkazale za napačne. Najboljšo priložnost za spoznavanje jugoslovanskih in poljskih družbenopolitičnih razmer je diplomatom ponudil

³⁹ AMSZ, 6. Department polityczny, 267. Raporty polityczne, Beograd, 19. 11. 1947, str. 66; Maja Lukanc, *Jugoslovansko-poljski odnosi med letoma 1945 in 1956*, doktorska disertacija (Ljubljana, 2020), str. 219 (dalje: Lukanc, *Jugoslovansko-poljski odnosi*).

⁴⁰ DAMSP, SP, Poljska, 1947, f. 3, m. 5, Varšava, 27. 11. 1947, nr. 1742; AMSZ, 6. Departament Polityczny, 287. Notatki z rozmów, Beograd, 4. 3. 1948, str. 29–33.

Ruševine Varšave januarja 1945 (Wikimedia Commons)

proces konsolidacije komunistične oblasti, ki je v marsikaterem pogledu razkril pravi obraz političnih elit in družbe. Volitve v ustavodajno skupščino, kot najpomembnejši segment tega procesa, so predstavnikom obeh držav ponudile vpogled v način delovanja vodilnih komunistov, v nabor metod, ki so jih uporabljali pri vzponu na oblast, in vrednot, ki so jih bili prisiljeni upoštevati. Volilna kampanja je razkrila družbeno klimo med jugoslovanskim in poljskim prebivalstvom ter osvetlila odnos, ki so ga ljudje imeli do novih oblasti. Izid volitev pa je nenazadnje pokazal, kako daleč so bile komunistične elite pripravljene poseči v boju za oblast.

Jugoslovanske diplomate je po prihodu na Poljsko najbolj pretreslo uničenje tamkajšnje prestolnice. "Varšava kot mesto ne obstaja. Predstavlja nešteto razrušenih in požganih zgradb. Pravo pogorišče. Morda je kje ostala kakšna nepoškodovana zgradba, a nanjo še nismo naleteli, niti nam ni nihče potrdil, da obstaja," je zapisal ambasador Ljumović.⁴¹ A ko so se jugoslovanski predstavniki natančneje ozrli po državi, so v Poljski zagledali obetavno gospodarsko partnerico. Posledice vojne niso bile povsod enako uničujoče, premik državnih meja na zahod pa je Poljski prinesel industrijsko razvita področja nekdanje nemške

⁴¹ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poselstvo, Varšava, 17. 6. 1945, nr. 3903. Po vstaji v judovskem getu in varšavski vstaji je v centru poljske prestolnice ostalo nepoškodovanih le okoli petnajst odstotkov vseh zgradb (Czesław Brzoza in Andrzej Leon Sowa, *Historia Polski 1918–1945* (Kraków, 2009), str. 697).

Šlezije. Poleg tega je država imela bogata nahajališča premoga in široko agrarno zaledje, za kar so ji jugoslovanski diplomati napovedovali "zares veliko gospodarsko prihodnost".⁴²

Manj prijetno je jugoslovanske predstavnike presenetila družbena klima, ki je prežemala poljski vsakdan. Ambasador Ljumović je v enem od poročil priznal, da že pred prihodom v Varšavo niso optimistično ocenjevali "demokratskih sil" in slovanske orientacije na Poljskem, a ko so se uspeli seznaniti z okoliščinami, so prišli do zaključka, da je tam celo manj "demokratskega" in slovanskega, kot so sprva mislili.⁴³ Poljaki so imeli za sabo dolgo zgodovino konfliktov s svojo rusko sosedo in sovraštvo do Sovjetske zveze je bilo v poljski družbi globoko zakoreninjeno.⁴⁴ S tovrstnimi občutji poljskega prebivalstva so se panslovansko in prosovjetsko usmerjeni jugoslovanski predstavniki le s težavo poistovetili: "Težko se naš človek sploh vživi v njih toliko, da to razume, da vsaj razume, od kod to," je zapisal svetnik Kraigher nekaj tednov po prihodu v Varšavo.⁴⁵

Poljski komunistični voditelji so se zavedali, da protisovjetskega sentimenta v družbi ne bo mogoče izbrisati čez noč. Stalin jim je po besedah jugoslovanske ambasade svetoval naj bodo potrpežljivi, a ne pretirano optimistični, saj so za takšne procese potrebna desetletja – morda tudi več.⁴⁶ Nasvet se je skladal s prvotnim sovjetskim načrtom postopnega prevzema oblasti v svoji interesni sferi, ki je v prvih povojnih letih podpiral tako imenovane nacionalne poti v socializem, prilagojene razmeram v posamezni vzhodnoevropski državi. Poljski komunisti so se prevzema oblasti zato lotili počasi in previdno. Zaradi majhne podpore med prebivalstvom so sklepali kompromise z drugimi političnimi opcijami in na Poljskem izredno močno katoliško cerkvijo. Svojo ideološko agendo so potisnili v ozadje in začasno sprejeli nekatere poljske nacionalne, kulturne in simbolne tradicije.⁴⁷

Jugoslovanskim diplomatom je bil takšen pristop k izgradnji socialistične družbe nemalokrat težko razumljiv, saj je bil diametralno nasproten tistemu v Jugoslaviji, hkrati pa je stopal v konflikt z njihovo lastno ideološko paradi-

⁴² DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 21, Odnosi poljsko jugoslovanski, Varšava, 30. 6. 1945, nr. 2044; Ibid., f. 25, m. 9, Izveštaji, Varšava, 1. 12. 1945, nr. 7644; Ibid., 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626.

⁴³ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626.

⁴⁴ Nekaj primerov poljsko-ruskih konfliktov: tri delitve poljsko-litovske unije v 18. stoletju, dve poljski protiruski vstaji v 19. stoletju, poljsko-sovjetska vojna leta 1920, sovjetska okupacija vzhodnega dela Poljske leta 1939, pokol poljskih oficirjev in intelektualcev v Katyńskem gozdu leta 1940, varšavska vstaja leta 1944.

⁴⁵ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poselstvo, Varšava, 3. 7. 1945, nr. 4927.

⁴⁶ DAMSP, PA, Poljska, 1947, f. 99, m. 10, Mesečni izveštaji, Varšava, 28. 12. 1946, nr. 4586.

⁴⁷ Za več glej: Marcin Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce* (Warszawa, 2001) (dalje: Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm*); Piotr Oseka, *Rytuały stalinizmu: Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce, 1944–1956* (Warszawa, 2007).

gmo. Ambasador Ljumović se je nenehno pritoževal nad vsebino in načinom poročanja poljskega časopisja, čeprav so mu številni poljski oblastniki večkrat poskusili pojasniti, zakaj morajo biti tamkajšnji mediji pri poročanju o določenih temah previdni.⁴⁸ Nejevoljno je spremljal, kako so časopisna uredništva cenzurirala tiste dele njegovih izjav in intervjujev, ki so za poljsko javnost delovala "preveč komunistično", januarja 1946 pa je iz Varšave ogorčeno javil, da poljski tisk Stalinovega rojstnega dneva ni obeležil niti z besedo, kar je označil za "zelo nezdravo".⁴⁹

Jugoslovanski predstavniki so z začudenjem spremljali tudi odprtost poljske kulturne scene in liberalno, akademsko naravo sporov, ki so se kresali na straneh tamkajšnjih literarno-družbenih revij.⁵⁰ Ob ponovnem odprtju francoskega in italijanskega kulturnega inštituta v Krakovu je Ljumović svoje poljske prijatelje opozoril, da se po takšni poti v državo najhitreje uvozi nezaželena propaganda, a Poljaki so mu prostodušno odgovarjali, da gre za stvar kontinuitete, saj so takšne institucije na Poljskem obstajale že pred vojno. Ambasador je tako ocenil, da "vlada prerojene Poljske noče prekiniti z določenimi tradicijami, ki niso v najboljšem interesu nove Poljske."⁵¹

Ljumović je občasno pokazal razumevanje do ravnanja poljskih oblasti, ki so ga narekemale specifične družbenopolitične razmere, a še pogosteje ni zmožgel preseči svojih lastnih ideoloških okvirov. Več razumevanja za poljsko realnost je pokazal njegov naslednik Rade Pribičević. To dobro ponazarja njegov odziv na vlogo, ki jo je v poljski družbi še vedno zavzemala katoliška cerkev, kar ga je po prihodu v Varšavo januarja 1947 nemalo presenetilo:

Radio začne program z religiozno pesmijo. /.../ Ljudje, ki naj bi bili napredni, gredo vsako nedeljo v cerkev /.../ Bierut, Gomułka in Żymierski⁵² klečijo v cerkvi, da o drugih niti ne govorimo. /.../ Agrarna reforma se ni niti dotaknila cerkvene last-

⁴⁸ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25., m. 9, Izveštaji, Varšava, 1. 12. 1945, nr. 7644; Ibid., f. 25, m. 14, Štampa domača, Varšava, 9. 1945, nr. 4537; Ibid., 1946, f. 72, m. 5, Odnosi sa Jugoslavijom, 22. 10. 1945, nr. 3512;

⁴⁹ Ibid., f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 3. 1946, nr. 3437; Ibid., 1947, f. 98, m. 18, Štampa, Varšava, 15. 10. 1947, nr. 420331.

⁵⁰ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 12, Naše poslanstvo, Varšava, 17. 6. 1945, nr. 3903; Ibid., 1946, f. 72, m. 16, Štampa, Varšava, 8. 3. 1946, nr. 3381; Ibid., f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 6. 1. 1946, nr. 1247.

⁵¹ AMSZ, 21. Departament Prasy, 737. Raporty prasowe, Beograd, 8. 4. 1946, str. 89–90.

⁵² DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 9, Izveštaji, Varšava, 1. 12. 1945, nr. 7644.

⁵³ Omenjena trojica predstavlja vodilne poljske povojne komuniste. Bolesław Bierut, moskovski komunist in zvest Stalinov sodelavec, je po koncu vojne prevzel predsedstvo poljskega državnega zbora (*Krajowa Rada Narodowa*), prav tako je bil član politbiroja Poljske delavske stranke, a v javnosti se je predstavljal kot strankarsko neopredeljen politik. Władysław Gomułka je bil generalni sekretar Poljske delavske stranke, ki ni spadal v krog poljskih moskovskih komunistov in se je zavzemal za t. i. poljsko pot v socializem. Michał Rola-Żymierski je nosil naziv maršala Poljske in tako zavzemal položaj poveljnika poljske vojske.

nine. /.../ V javnosti se poudarja, da vlada daje denar za obnovo cerkva. /.../ Država podpira katoliško univerzo s teološkimi oddelki /.../ noče zapreti katoliških šol in izključiti katoliškega dela iz bolnišnic. /.../ Verouk je obvezen, če se starši ne opredelijo proti.⁵³

Pribičević odločitve poljskih komunistov, da se ne bodo spustili v boj s tako močno nasprotnico, ni obsojal. Nasprotno, po njegovem mnenju so prizadevanja poljskih tovarišev za nekakšen *modus vivendi* med državo in cerkvijo kazala na njihovo izjemno "elastičnost, dobrotljivost in sposobnost prilagajanja".⁵⁴ Nov jugoslovanski ambasador je torej znal pokazati razumevanje za poljsko realnost, a hkrati je bilo razvidno, da je svoj položaj zasedel po obdobju najintenzivnejših političnih bitk med poljskimi komunisti in opozicijo, zato je poljsko družbeno-politično situacijo sprva pogosto dojemal preveč naivno in idealistično.

Poljski diplomati so z razumevanjem jugoslovanske realnosti po prihodu v Beograd imeli manj težav. Med drugo svetovno vojno so Poljaki s simpatijo spremljali jugoslovansko narodnoosvobodilno borbo in Tito ni bil priljubljen le med poljskimi komunisti, ampak so ga cenili tudi številnimi predstavniki opozicije.⁵⁵ Podpora, ki so jo Tito in tovariši uživali med jugoslovanskim prebivalstvom, se je poljskim diplomatom zato zdela domala samoumevna, manj pripravljeni pa so bili na družbeno in kulturno pestrost države, v katero so prišli. Ambasador Wende se je pred prihodom v Beograd sicer posvetil branju o zgodovini jugoslovanskih narodov, a knjige ga niso pripravile na raznolikost v "civilizacijski stopnji" posameznih delov države, ki jih je presenečeno odkrival na svojem prvem potovanju po Jugoslaviji konec oktobra 1945. Ljubljana je v poljskih poročilih opisana kot prestolnica ene od najbolj civiliziranih držav srednje Evrope, z le dvema odstotkoma analfabetov, "ki je nenavadno dojemljiva za poljsko kulturno dobro in ima visoko postavljeno univerzo ter lastno akademijo znanosti in umetnosti."⁵⁶ Poljski diplomati so ugotavljali, da so prevodi poljskih literarnih mojstrov in sodili v obvezno branje slovenskih srednjih šol, najbolj znani poljski klasiki kot Sienkiewicz in Reymont pa so bili v Sloveniji in na Hrvaškem skoraj tako popularni kot na Poljskem.⁵⁷

Po začetnem odkrivanju države so poljski predstavniki različne dele Jugoslavije obiskovali zgolj izjemoma, zato je poljska diplomacija jugoslovansko

⁵³ Arhiv Jugoslavije, 836. Kancelarija Maršala Jugoslavije (AJ, 836. KMJ) I – 3-b/509, Propratna pisma sa izveštajima (dalje: Popratna pisma), Varšava, 12. 2. 1947.

⁵⁴ AJ, 836. KMJ I – 3-b/509, Propratna pisma, Varšava, 9. 2. 1947.

⁵⁵ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626.

⁵⁶ AMSZ, 6. Department polityczny, 256. Lektoraty jęz. Polskiego w Jugosławii, 1946, Beograd, s. d., str. 2; Wende, *Ta ziemia*, str. 291.

⁵⁷ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, 13. 11. 1945, str. 38.

realnost neizogibno presojava s perspektive situacije v južnem delu države.⁵⁸ Tako je ambasador Wende takoj po prihodu v Beograd svojim nadrejenim Jugoslavijo predstavil kot strateško pomembno, a gospodarsko zaostalo državo, ki lahko Poljski ponudi zgolj malo dobrin za trgovinsko menjavo. Ščasoma sta državi sicer našli dovolj obojestransko zanimivih področij za gospodarsko sodelovanje, pa vendar je Poljska v prvih povojnih letih na gospodarskem področju kazala občutno manj zanimanja za Jugoslavijo kot obratno.⁵⁹

Na gospodarskem področju Poljska v Jugoslaviji ni prepoznala tako obetavnih gospodarskih partneric kot obratno, a na političnem področju so jugoslovanski oblastniki poljskim v marsikaterem pogledu predstavljali vzor. Jugoslovanski komunisti so med vojno uspeli pridobiti dovolj moči, da jim oblasti ni bilo treba deliti z nikomer in podoba navideznega povojnega strankarskega pluralizma je bila zgolj kulisa za zahodne zaveznike. Jugoslovanske opozicijske stranke so bile šibke in razdrobljene, brez karizmatičnega in kredibilnega voditelja, ki bi jih poenotil. A jugoslovanski komunisti kljub nemoči opozicije pri pripravi na volilni obračun niso želeli ničesar prepustiti naključju. Poljski tiskovni ataše Jakóbiec je že konec julija 1945 iz Beograda sporočil, da se je Titova vlada z veliko natančnostjo in izjemno pazljivostjo začela pripravljati na prihajajoče volitve. Časopisi in uradne osebe so jih sicer le redko omenjali, a Jakóbiec je s pomočjo svojih lokalnih vezi in znanja srbohrvaščine zaznal, da so bile skoraj izključna tema pogovorov v beograjskih kavarnah. Beograjčani – najverjetneje iz vrst intelektualcev – so pravilno domnevali, da odločilnega pomena za prihodnost države ne bo imel sam volilni izid, ampak predvsem volilna udeležba in zakon o načinu kandidatur, ki ga je javnost z napetostjo pričakovala.⁶⁰

Priprava zakonske podlage za volitve v ustavodajno skupščino je bila v domeni Začasne ljudske skupščine, ki se je oblikovala 7. avgusta 1945 z razširitvijo AVNOJ-a s peščico predvojnih poslancev. Tik pred tem je bila na državni ravni ustanovljena Ljudska fronta, ki je v svoje vrste privabila tudi številne pomembne nekomunistične strankarske prvake in tako dodatno poenotila že tako osiromašen jugoslovanski politični prostor.⁶¹ Jugoslovanski komunisti so imeli v rokah vse vzvode oblasti in volilni zakon so izkoristili za uvedbo dodatnih omejitev političnega delovanja – poljski ambasador Wende je komentiral,

⁵⁸ Poljski konzulat v Zagrebu je začel delovati šele leta 1948. AMSZ, 6. Departament Polityczny, 285. Ustanowienie konsultatu generalnego RP w Zagrzebiu, Beograd, 12. 4. 1948, str. 1; Ibid., Varšava, 8. 3. 1948, str. 2.

⁵⁹ AMSZ, 6. Departament polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 14. 7. 1945, str. 3; Ibid., 267. Raporty polityczne, Beograd, 4. 3. 1947, str. 22; 267; Ibid., 23. 3. 1947, str. 34; DAMSP, SP, Poljska, 1945/46, f. 2, m. 9, Beograd, 14. 12. 1946, nr. 890.

⁶⁰ AMSZ, 21. Departament Prasy, 737. Raporty prasowe, Beograd, 24. 7. 1945, str. 1–2.

⁶¹ Aleš Gabrič, "Ljudska fronta", v: *Slovenska novejša zgodovina*, ur. Zdenko Čepič, Neven Borak, Jasna Fischer in Vida Deželak-Barič (Ljubljana, 2005), str. 848.

da je zakon zastavljen tako, da z volilnega seznama omogoča izključitev praktično celotne opozicije.⁶² Z odvzemom državljanstva, poseganjem v lastniško strukturo gospodarstva in pristojnosti sodstva so želeli pridobiti dodatne glasove določenih skupin prebivalstva, drugim pa udeležbo na volitvah preprečiti. Skupščinska večina ni upoštevala nobene pripombe opozicije, vsaka kritika vladne strani je bila označena za fašistično dejanje.⁶³

Poljski diplomati so predvolilno dogajanje v Jugoslaviji pozorno spremljali. Zavedali so se, da je notranjepolitična situacija na Poljskem drugačna, a hkrati dopuščali možnost, da se bodo poljski komunisti v predvolilni bitki soočili s podobnimi težavami kot jugoslovanski. Ambasador Wende je Varšavo zato opozoril, da je "situacija v Jugoslaviji zelo poučna za nas same. /.../ Zdi se, da bi lahko iz jugoslovanskega primera potegnili določene zaključke, kako postopati."⁶⁴ Poljska ambasada je z zanimanjem opazovala oblikovanje Ljudske fronte in njeno vlogo v jugoslovanski družbi. Wende jo je označil za posrečeno idejo in napovedal, da bo prinesla dobre rezultate. Svojo napoved je kmalu potrdil s poročanjem o intenzivni predvolilni kampanji, v kateri so komunisti mobilizirali vse organizacije pod ljudskofrontnim okriljem, kot tudi velik partijski, administrativni in vojaški aparat, s katerim so kot vladajoča politična opcija neposredno razpolagali. Poljski diplomati so svojim nadrejenim podrobno razložili tudi, kako deluje volilni zakon in kako omejevanje volilne pravice izgleda v praksi.⁶⁵

Prav toliko pozornosti kot predvolilni kampanji Ljudske fronte so poljski diplomati posvetili delovanju jugoslovanske opozicije. Po prihodu v Beograd so bili nekoliko presenečeni, saj očitno niso pričakovali, da bodo naleteli na sploh kakšen odpor proti novi jugoslovanski oblasti. Zaznali so ga zlasti med srbskimi intelektualci in poročali, da je situacija podobna tudi na Hrvaškem, le v Sloveniji naj bi bilo popolnoma mirno.⁶⁶ Najvidnejšega nasprotnika komunistom je predstavljala Demokratska stranka Milana Grola, ki je ostro protestirala nad potezami vladajočega režima. Po dolgotrajnih zapletih je Grolu 27. septembra 1945 uspelo natisniti tudi prvo številko strankinega časopisa *Demokratija*. Poljski tiskovni ataše Jakóbiec je poročal, da so se prodajalci časopisov po izidu otepali množic, naklada pa je pošla v nekaj urah. Ko je strankarsko neopredeljeni tiskovni ataše številko dobil v roke, jo je komentiral z besedami: "Časopis odprto napada lastno vlado, kar je po 16 letih diktature in nesvobode res izje-

⁶² AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 21. 8. 1945, str. 6.

⁶³ Aleš Gabrič, "Volitve v ustavodajno skupščino", v: *Slovenska novejša zgodovina*, ur. Zdenko Čepič, Neven Borak, Jasna Fischer in Vida Deželak-Barič (Ljubljana, 2005), str. 855–856 (dalje: Gabrič, "Volitve v ustavodajno skupščino").

⁶⁴ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 21. 8. 1945, str. 14.

⁶⁵ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 27. 7. 1945, str. 6; Ibid., 1. 10. 1945, str. 19.

⁶⁶ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 14. 7. 1945, str. 14.

mna stvar. /.../ A bralec je razočaran. Večino od osmih stani je Grol napolnil sam, članki so nejasni, program nedoločen, polemika težka in neprepričljiva. Morda bo naslednja številka boljša, če bo sploh izšla."⁶⁷ Naslednja številka je izšla in po oceni Edvarda Kocbeka je bila dovolj dobra, da je Grol s kvaliteto začel v zadregu spravljati svoje nasprotnike.⁶⁸ Vendar razcepljenim opozicijskim strankam med jugoslovanskim prebivalstvom ni uspelo pridobiti večje podpore in poljski ambasador je ob tem poetično zapisal, da sta slaba gospodarska in zunanje-politična situacija Jugoslavije sicer "voda na mlin opoziciji, a opozicija ni zgradila mlina."⁶⁹ Konec septembra so jugoslovanski opozicijski prvaki sklenili, da na volitvah ne bodo sodelovali.

Zaposleni na poljski ambasadi so predvolilno situacijo v Jugoslaviji poskušali opazovati iz kar se da različnih zornih kotov. Konec oktobra je ambasador Wende odpotoval v severni del države in se srečal s hrvaškimi in slovenskimi političnimi voditelji. V Varšavo je sporočil, da je med njimi zaznal določene separatistične tendence, a pri tem naj bi zlasti na Hrvaškem šlo za staro tradicijo, ob tem pa naj bi celo sami "separatisti" priznavali, da je težko govoriti o kakšni realni možnosti za samostojnost posameznih jugoslovanskih republik.⁷⁰ Poljski diplomati so želeli biti na tekočem tudi s stališči jugoslovanske opozicije, zato so vzdrževali minimalne stike z nekaterimi beograjskimi opozicijskimi prvaki. Po volitvah se je eden od zaposlenih na ambasadi po navodilu ambasadorja diskretno sestal Milanom Grolom. Ta ga je v dolgem pogovoru poskušal prepričati, da "ni agent tujega imperializma, da določene reforme (republiko) podpira z vsem srcem, a da je Titova vlada diktatorska vlada in da je zato neizogibno, da bo v kratkem prišlo do preliivanja krvi."⁷¹ Grol prav tako ni zanikal svojega mnenja, da bi v obstoječi situaciji morale priti do posredovanja iz tujine. Misel na morebitno zunanjo intervencijo v prid opozicije je Poljakom očitno vzbujala skrb, saj je Wende o tem problemu večkrat pisal v svojih poročilih, v omenjenem zapisu pogovora z Grolom pa je bralec s poljskega zunanjega ministrstva ta del besedila posebej podčrtal.⁷²

Jugoslovanske volitve v ustavodajno skupščino so potekale 11. novembra 1945 in na voliščih se je zglasilo okoli 88 odstotkov volilnih upravičencev. Ljudska fronta je prejela več kot 90 odstotkov vseh glasov.⁷³ Poljska ambasada, ki je

⁶⁷ AMSZ, 21. Departament Prasy, 737. Raporty prasowe, Beograd, 3. 10. 1945.

⁶⁸ Aleš Gabrič, "Nemoč opozicije", v: *Slovenska novejša zgodovina*, ur. Zdenko Čepič, Neven Borak, Jasna Fischer in Vida Deželak-Barič (Ljubljana, 2005), str. 849.

⁶⁹ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 1. 10. 1945, str. 21.

⁷⁰ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 13. 11. 1945, str. 38–39; DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 20, Poljska ambasada kod nas, 27. 10. 1945, nr. 5404.

⁷¹ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 20. 12. 1945, str. 42

⁷² AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 20. 12. 1945, str. 42; Ibid., 15. 10. 1945, str. 28; Ibid., 21. 8. 1945, str. 14.

⁷³ Gabrič, "Volitve v ustavodajno skupščino", str. 857.

svojega opazovalca poslala tudi v Zagreb, je v domovino sporočila, da je volilni dan minil mirno, rezultat pa je izzval tesnoben odziv med jugoslovansko opozicijo in tujimi diplomatskimi predstavniki v Beogradu.⁷⁴ Poljski diplomati so se zavedali, da volitve, ki so bile bolj podobne referendumu za Titov režim ali proti njemu, niso pokazale realnega razmerja politične moči v državi. Poleg številnih, ki jim ni bilo dovoljeno voliti, so k popolnemu zmagoslavju Ljudske fronte pripomogle tudi nepravilnosti pri izvedbi glasovanja. A vsem pomanjkljivostim navkljub ni nihče mogel zanikati, da je bil rezultat posledica dejanske podpore, ki sta jo med jugoslovanskim prebivalstvom uživala Tito in medvojno partizansko gibanje. Poljski ambasador je v domovino javil: "Diplomatsko potrjujem aktivno moč Ljudske fronte, poštenost in celo določeno demokratičnost volitev. Tako ocenjujeta tudi Velika Britanija in Združene države Amerike. Posledično bo Titova avtoriteta močno zrasla."⁷⁵ V naslednjem poročilu se je natančneje lotil analize volilnega rezultata in prišel do naslednjega zaključka:

Tudi če gledamo na uradne ocene z največjo kritiko in rezervo, je treba povedati, da spremembe velika večina ljudi, zlasti na območju Slovenije, Makedonije, Črne gore in Bosne, podpira – četudi bi se volitve odvijale v idealnih pogojih, brez kakršnegakoli administrativno-političnega vpliva in pritiska (kolikor je to sploh mogoče), bi Tito brez dvoma dobil 60 odstotkov. Ostalih 20 do 30 odstotkov glasov pa je Ljudski fronti prinesla dobro premišljena in izvedena predvolilna in volilna akcija /.../.⁷⁶

Za poljsko ministrstvo je najdragocenejši del poročila predstavljal oris dejavnikov, ki so po Wendejevem mnenju jugoslovanskim komunistom omogočili tako prepričljivo zmago. Obljuba o razglasitvi republike je naletela na dober odziv vseh slojev jugoslovanske družbe, a v poljskem primeru seveda ni prišla v poštev. Nadalje sta bili izpostavljeni podpora vojske in mladine – družbenih skupin, ki sta pomembno vplivali tudi na druge plasti prebivalstva. Nazadnje je poljski ambasador dodal še opažanje, da so jugoslovanski komunisti pri oslabitvi opozicije uporabljali taktiko drobljenja političnih skupin in strank izven Ljudske fronte. Zdi se, da so naštetí dejavniki za poljsko oblast predstavljali uporabne praktične smernice za manipulacijo lastnih volitev, saj jih je poljski bralec z zunanjega ministrstva v poročilu skrbno podčrtal.⁷⁷

⁷⁴ AMSZ, Depesze 1945, Beograd, 16. 11. 1945, nr. 837.

⁷⁵ AMSZ, Depesze 1945, Beograd, 16. 11. 1945, nr. 837; Gabrič, "Volitve v ustavodajno skupščino", str. 857.

⁷⁶ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 20. 12. 1945, str. 42.

⁷⁷ AMSZ, 6. Department polityczny, 235. Raporty polityczne, Beograd, 13. 11. 1945, 36; Ibid., Beograd, 20. 12. 1945, str. 42.

* * *

Poljski komunisti so, za razliko od jugoslovanskih, volilni obračun s strahom odlagali. Za to so imeli vse razloge. Po vojni so na Poljskem svoje delovanje obnovile različne meščanske stranke, ki so predstavljale realno politično silo in ne le kulise za zahodne zaveznike, kot v Jugoslaviji. Najmočnejša med njimi je bila Poljska ljudska stranka (*Polskie Stronnictwo Ludowe* – PSL), ki jo je vodil Stanisław Mikołajczyk, premier nekdanje poljske vlade v izgnanstvu in eden od podpredsednikov Začasne vlade narodne enotnosti (*Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej*).⁷⁸ Poljska opozicija je imela med prebivalstvom večinsko podporo. Jugoslovanski diplomati so iz Varšave mesec za mesecem pošiljali na desetine strani, ki so v Beograd prinašale jasno sliko o "reakcionarnem vedenju" Poljakov. Ambasador Ljumović je poročal, kako so poljske množice ob vrnitvi članov nekdanje londonske vlade na varšavskem letališču navdušeno vzdikale Mikołajczyk, čeprav so bili na sprejemu prisotni tudi vodilni poljski komunisti in socialisti.⁷⁹ Jugoslovanski diplomati so opazili, da je opozicijska PSL imela močno podporo med različnimi družbenimi skupinami. Naklonjen ji je bil velik del sredinskih volivcev, zlasti med kmečkim prebivalstvom, podpirala jo je duhovščina, s sovražstvom do nove Poljske pa je bila prežeta tudi poljska mladina. Ljumović je Mikołajczyka opisal kot izkušenega in zvitega politika starega kova, ki je znal izkoristiti tovrstno poljsko dojemljivost za "reakcionarno delovanje".⁸⁰

Poljski komunisti so se zavedali, da jim že tako majhna podpora vztrajno pada, zato so ostalim strankam po ljudskofrontnem vzoru predlagali oblikovanje enotne volilne liste, znotraj katere bi si posamezne politične skupine že vnaprej razdelile število mandatov v Sejmu. Na predlog so pristale Poljska socialistična stranka (*Polska Partia Socjalistyczna* – PPS), Demokratska stranka in Ljudska stranka (*Stronnictwo Ludowe* – SL), ki so se povezale v Demokratski blok (*Blok Demokratyczny*). PSL se je odločila na volitvah nastopiti samostojno, čeprav so ji komunisti ponujali do 35 odstotkov poslanskih mest. A Mikołajczyk se je zavedal, kolikšno podporo uživa med prebivalstvom, zato

⁷⁸ Gre za vlado, ki je nastala z združitvijo predstavnikov londonske vlade v izgnanstvu in Začasne vlade Republike Poljske (*Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej*), ki je na okupiranem Poljskem pod vodstvom komunistov in socialistov nastala med vojno. Več o tem: Henryk Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1948* (Warszawa, 1999).

⁷⁹ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626; Ljumović, "Autobiografija", str. 398.

⁸⁰ DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 9, Izveštaji, Varšava, 1. 12. 1945, nr. 7644; Ibid., 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 6. 1. 1946, nr. 1247; Ibid., 1. 2. 1946, nr. 1563.

ni pristal na manj kot 70 odstotkov mandatov.⁸¹ Jugoslovanski diplomati so iz kompromisnih predlogov poljskih komunistov razbrali, kolikšno nevarnost je PSL predstavljala Demokratskemu bloku. Zavedali so se, da razmerje politične moči, kot ga je zahteval Mikołajczyk, ni bilo daleč od realnosti. A hkrati so Jugoslovani dobro poznali geostrateški pomen, ki ga je Poljska imela za Moskvo, zato so verjeli, da je "najboljša garancija za zmago napredka na Poljskem bližina Sovjetske zveze, ki ne bo dopustila, da bi reakcija dobila krmilo v svoje roke".⁸²

Poljskim komunistom je dodatno streznitev prinesel slab volilni rezultat komunističnih strank na Madžarskem in v Avstriji – ambasador Ljumović je v domovino sporočil, da se za volitve zagotovo ne bodo odločili, dokler tako ali drugače ne učvrstijo svojega položaja.⁸³ Nazadnje je prikladen izgovor za odlog volitev prišel s strani vodstva PSL, ki je predlagalo organizacijo splošnega referendum, na katerem bi prebivalstvo odločalo glede temeljnih principov državnega ustroja in mejnih vprašanj. Komunisti so priložnost zagrabili z obema rokama in za 30. junij 1946 namesto volitev razpisali referendum. Zastavljena so bila tri vprašanja in stranke Demokratskega bloka so volivce pozvale, naj nanje odgovorijo pritrdilno.⁸⁴ Nasprotno se je Mikołajczyk zavzel, naj Poljaki na prvo vprašanje glasujejo z "ne", in jim s tem ponudil možnost, da izrazijo podporo eni ali drugi politični opciji.⁸⁵

Meseci pred referendumom so potekali v znamenju volilnega boja. Stranke Demokratskega bloka so PSL poskušale prikazati kot reakcionarno skupino, ki deluje kot legalna izpostava oboroženega podzemlja in z njim povezanih terorističnih skupin. Poljski komunisti so izkoristili že pridobljene vzvode moči in prepovedali izhajanje določenih opozicijskih časopisov in drugih tiskovin, stopnjevali so policijski pritisk na pripadnike PSL, nekateri vidnejši strankarski aktivisti pa so bili celo umorjeni.⁸⁶

Jugoslovanski diplomati so v predreferendumskega času opažali veliko pasivnost poljskega prebivalstva. Ambasador Ljumović je ugotavljal, da nobena od strank, niti PSL, ni uspela mobilizirati množic. Deloma je to pripisal "dolo-

⁸¹ Andrzej Leon Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991* (Kraków, 2011), str. 84 (dalje: Sowa, *Historia polityczna Polski*).

⁸² AMSZ, 6. Department polityczny, 249. Stosunek do rewindykacji teryt. Jugosłowianskich, Varšava, 31. 1. 1946, str. 2–3.

⁸³ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 6. 1. 1946, nr. 1247.

⁸⁴ Vprašanja so se glasila: 1) Ali se strinjaš z ukinitvijo senata? 2) Ali podpiraš agrarno reformo in nacionalizacijo temeljnih vej industrije ob ohranitvi zakonske pravice do zasebne lastnine? 3) Ali se strinjaš z uralitvijo novih zahodnih meja na Baltiku, Odri in Lužiški Nisi?

⁸⁵ Sowa, *Historia polityczna Polski*, str. 86; Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution* (New York, Washington, 1968), str. 176 (dalje: Seton-Watson, *The East European*).

⁸⁶ Sowa, *Historia polityczna Polski*, str. 84–85; Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm*, str. 152–153; DAMSP, PA, Poljska, 1945, f. 25, m. 9, Izveštaji, Varšava, 1. 12. 1945, nr. 7644; Ibid., 1946, f. 72, m. 12, Političke partije i pokreti, Varšava, 2. 6. 1946, nr. 6922.

čeni inferiornosti", ki naj bi jo Poljaki čutili do politike in aktivne udeležbe v politični borbi, deloma pa slabim propagandnim in organizacijskim sposobnostim poljskih oblasti.⁸⁷ Prvi Ljumovićev argument ni bil daleč od resnice. Poljsko družbo je zaznamovala velika apolitičnost, ki je bila deloma posledica vojne izčrpanosti, deloma pa dediščina medvojnega obdobja – že takrat so namreč številni Poljaki prišli do zaključka, da z udeležbo v formalni politiki ni mogoče ničesar spremeniti. A politična pasivnost poljskega prebivalstva je bila pogosto zgolj navidezna. Jugoslovanski ambasador je zaradi ujetosti v svoje ideološke okvire spregledal, da opozicijska PSL ni temeljila na mobilizacijskem načinu delovanja, zato od svojih podpornikov ni pričakovala javnega političnega angažmaja.⁸⁸ Nasprotno je PPR zahtevala kar najširšo mobilizacijo svojih članov in širše družbe. Vendar javnih manifestacij, ki jih je organizirala nova poljska oblast, se Poljaki niso hoteli udeleževati. Če so bili v to prisiljeni, so svoj odpor najpogosteje izražali s popolno pasivnostjo. Jugoslovanski diplomati so po prvomajski paradi leta 1946 poročali, da so prisotni delovali vpadljivo hladno, kot nevtralni opazovalci, kar je bilo daleč od glasnih in navdušenih povork, ki so jih poznali od doma. Poljski komunisti so jim hladno vzdušje poskušali pojasniti z izgovorom, da so ljudje predolgo stali na vročem soncu.⁸⁹

Poljsko prebivalstvo je v povojnih letih svoje nasprotovanje oblasti pogosteje kot na javnih manifestacijah izražalo v obliki govoric, političnih šal, boj-kotov, manjših stavk in drugih priložnostnih dogodkov.⁹⁰ Enemu izmed takšnih izbruhov družbenega upora je bil ambasador Ljumović priča na predvečer referenduma. V Varšavi se je 29. junija 1946 odvijala nogometna tekma med poljskim moštvom Legia in jugoslovanskim Partizanom. Ena prvih mednarodnih povojnih tekem v tem delu Evrope je varšavski stadion napolnila do zadnjega kotička. Predstavniki Demokratskega bloka so se odločili, da dogodek izkoristijo za še zadnji poziv množicam, naj na vsa tri referendumska vprašanja odgovorijo pritrdilno. K manifestaciji so pritegnili tudi jugoslovanskega ambasadorja Ljumovića, ki je ob polčasu skupaj s poljskim zunanjim ministrom in predsednikom Društva poljsko-jugoslovanskega prijateljstva nagovoril zbrane navijače. Ko je zadnji govorec načel vprašanje agrarne reforme in industrializacije, se je med zbrano množico, ki je ob že tako vsesplošni politizaciji javnega diskurza želela preprosto uživati v športnem dogodku, začelo masovno žvižganje. Nato se je med gledalci razširila govorica, da je na stadionu prisoten Mikołajczyk in

⁸⁷ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 6. 1. 1946, nr. 1247, Ibid., 1. 3. 1946, nr. 3437; Ibid., 2. 4. 1946, nr. 5076.

⁸⁸ Padraic Kenney, *Rebuilding Poland: Workers and Communists, 1945–1950* (Ithaca, London, 2012), str. 14, 19, 41, 52.

⁸⁹ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 2. 5. 1946, nr. 5825.

⁹⁰ Łukasz Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948* (Toruń, 2000).

začelo se je množično skandiranje "Mikołajczyk – Anglija" in "Mikołajczyk – reši Poljsko". Po Ljumovićevih ocenah se je tej spontani manifestaciji pridružilo okoli 80 odstotkov gledalcev. Tako se je nogometna tekma iz športnega dogodka prelevila v politično manifestacijo in v drugem polčasu dogajanju na zelenici ni nihče več posvečal večje pozornosti. Nekoliko osupli jugoslovanski nogometaši so gladko zmagali.⁹¹

Poljski predstavniki so bili nad še eno neuspelo agitacijo močno razočarani. Pred jugoslovanskim ambasadorjem so neuspeh poskušali prikriti z izgovorom, da je bila tekma za delavce predraga, medtem ko je vodstvo PSL kupilo 600 vstopnic za svoje hujskače. Ljumović je pripetljaj razumel v okviru lastne ideološke paradigme in spontane prozahodne manifestacije pripisal prisotnosti reakcionarnih elementov, poljskim oblastem pa očital premajhno budnost.⁹²

Referendum je potekal 30. junija 1946, a uraden izid glasovanja je bil znan šele 12. julija. Poljska oblast je razglasila, da je na vsa tri vprašanja – in s tem hkrati na odločilno prvo – pritrdilno odgovorilo 68 odstotkov volilnih upravičencev. Ljumović je o referendumskem izidu poročal nenavadno previdno in nadpovprečno realistično. Za začetek je orisal splošno stanje v poljski družbi – še vedno močno prisotno protisovjetsko razpoloženje poljskih množic; podporo, ki so jo med Poljaki uživale ilegalne skupine, ki so izvajale drzne sabotaže in napadale predstavnike Demokratskega bloka; versko fanatičnost poljskega prebivalstva in v poljski družbi globoko zakoreninjen antisemitizem, ki je prišel do izraza v pogromu v Kielcach le nekaj dni po referendumu. Nato se je vprašal:

Ali je 68 odstotkov, kolikor je pri prvem vprašanju dobil Demokratski blok, tudi njegov realen vpliv na množice? Glede na vse, kar se tako jasno izraža na Poljskem, se to ne bi moglo reči. /.../ ali je mogoče, da v vsakdanjem delovanju množice podpirajo, in to zelo močno, neko negativno stališče, a da na dan volitev naredijo velik prelom, ki bi predstavljal pravo revolucijo v zavesti človeka?⁹³

Na vprašanje ni ponudil nedvoumnega odgovora. Raje je izrazil mnenje, da se mu zdijo številke, ki jih je predstavila poljska oblast, nekoliko pretirane in postregel s podatkom, da je poljska opozicija Demokratski blok na podlagi vzporednega štetja glasov v Krakovu obtožila poneverbe volilnih rezultatov.⁹⁴

⁹¹ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 7. 1946, nr. 8561; Anne Applebaum, *Iron curtain: The crushing of Eastern Europe, 1944–1956* (New York, 2013), str. 216; Tadeusz Wolsza, "Sa sportom na ratnoj nozi: Odnos komunističkog establišmenta u poslijeratnoj Poljskoj, srednjoj i istočnoj Evropi prema razvoju sporta i fizičke kulture (izabrani primeri)", v: *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, ur. Momčilo Pavlović, Andrzej Zaćmiński in Paweł Wawryszak (Beograd, 2017), str. 507.

⁹² DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 7. 1946, nr. 8561.

⁹³ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626.

⁹⁴ DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626.

Jugoslovanski ambasador je vse razpoložljive podatke o referendumskem izidu razkril šele 12. avgusta 1946 v zasebnem pismu, ki ga je poslal Titu osebno. S tem, ko zaupnih informacij ni posredoval jugoslovanskemu ministrstvu za zunanje zadeve, se je želel izogniti nepotrebnemu tveganju, da bi resnični rezultati referenduma v svetovno javnost prodrli iz uradnih virov poljske zaveznice, kar bi imelo za poljsko oblast resne posledice, saj bi potrdilo Mikołajczykowe obtožbe o poneverbi.

Ljumović v pismu Titu ni varčeval s trdimi besedami: "Kazalo je, da se stvari izboljšujejo. A rezultati referenduma so pokazali veliko gnilobo Poljske." Razkril je, da Demokratski blok še zdaleč ni dobil 68 odstotkov glasov in potrdil, da so resnično politično izbiro Poljakov odražali rezultati vzporednega štetja: "/.../ kot je glasoval Krakov, je glasovala Varšava, tako je glasovala celotna Poljska."⁹⁵ Po Ljumovićevih podatkih je na območju Krakova na vsa tri referendumska vprašanja pritrdilno odgovorilo le 16 odstotkov volilnih upravičencev. Državno povprečje je bilo nekoliko višje, kot so poljski zgodovinarji po padcu komunizma izračunali na podlagi ohranjenega referendumskega gradiva – na vsa tri vprašanja je z "da" odgovorilo 26,9 odstotka volivcev. Od dvanajstih milijonov Poljakov, ki so se udeležili volitev, je za Demokratski blok torej glasoval le vsak četrti.⁹⁶ Jugoslovanski ambasador je nastalo situacijo povzel v svojem slogu: "Žalostno dejstvo je, da je poljski narod v večini proti novi Poljski, proti Sovjetski zvezi, proti napredku na splošno."⁹⁷

Jugoslovansko komunistično vodstvo je bilo torej dobro seznanjeno z družbenopolitično situacijo na Poljskem – ne zgolj na podlagi sumničenj in ugibanj, ampak oprijemljivih podatkov. Z rezultati referenduma pa se slabe novice v Ljumovićevem zasebnem pismu Titu niso končale. Ambasador je poročal tudi o težavnih odnosih med poljskimi komunisti in socialisti, za konec pa se je z ostrimi besedami lotil še poljskega komunističnega vodstva: "Izgleda, da je PPR gnil tako v vrhu kot v članstvu", je zapisal in izpostavil mnenje sovjetskega ambasadorja, da "Gomułka ni prijatelj Sovjetske zveze, ampak poljski nacionalni komunist. Ne bo preteklo mnogo časa, pa se bomo o tem prepričali."⁹⁸ Počakati je bilo treba dve leti.

⁹⁵ AJ, 836. KMJ I – 3-b/498. Depeša i izveštaji ambasade FNRJ u Varšavi, Varšava, 12. 8. 1946, str. 3–5.

⁹⁶ Na drugo vprašanje je na območju Krakova po poročanju Ljumovića z "da" odgovorilo 30,7 odstotkov volivcev, na tretje pa 70,4 odstotkov. Primerjava s kasnejšimi izračuni pokaže, da so bili Ljumovićevi podatki zelo točni (DAMSP, PA, Poljska, 1946, f. 73, m. 11, Mesečni izveštaji, Varšava, 1. 8. 1946, nr. 9626; Andrzej Paczkowski (ur.), *Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki* (Warszawa, 1993), str. 11–14).

⁹⁷ AJ, 836. KMJ I – 3-b-498. Depeša i izveštaji ambasade FNRJ u Varšavi, Varšava, 12. 8. 1946, str. 3–5.

⁹⁸ Lebedev je enako mnenje izrazil za Mariana Spychalskega, tesnega Gomułkovega sodelavca. Dve leti kasneje sta bila oba obtožena "desnih odklonov" in odstranjena s svojih položajev v Poljski delavski stranki (AJ, 836. KMJ I – 3-b/498. Depeša i izveštaji ambasade FNRJ u Varšavi, Varšava, 12. 8. 1946, str. 3–5).

Rezultati referendumu so predstavnikom Demokratskega bloka jasno pokazali, da nimajo možnosti za zmago na volitvah. Ko se je Ljumović pri poljskem komunističnem vrhu pozanimal, kaj nameravajo storiti glede na situacijo, mu je Bolesław Bierut odločno odgovoril, da "bo šel na volitve ne glede na stališča PSL in PPS, da bo dobil večino tako kot na referendumu in /.../ da bo tako naredil, pa čeprav se bodo po Poljski kotalile glave." Poljski komunisti so bili torej že avgusta 1946 odločeni, da poneverijo volitve v ustavodajno skupščino, česar pred svojimi najtesnejšimi zavezniki niso skrivali. Podobno neomajnost je pokazal tudi sovjetski ambasador Lebedev in z besedami "ne bomo izbirali sredstev, da na Poljskem obdržimo demokratski režim," Jugoslovanom dodatno potrdil, kolikšen pomen je imela ta vzhodnoevropska država za Sovjetsko zvezo in s tem za celoten vzhodni blok.⁹⁹

Predvolilna kampanja je bila ostrejša in intenzivnejša od tiste pred referendumom. Številnim Poljakom je bila odvzeta volilna pravica in vrstile so se kratkoročne aretacije, katerih namen je bilo zastraševanje prebivalstva. Poljska vladna propaganda je Mikołajczyka predstavljala kot marioneto v službi zahodnih imperialistov, prihajalo pa je tudi do umorov vidnejših članov opozicije.¹⁰⁰ Poljski komunisti so vlagali vse napore, da bi PLS uničili in si s tem prislužili pohvalo jugoslovanske ambasade.¹⁰¹

Po uradnih podatkih se je 19. januarja 1947 na poljskih voliščih zglasilo 89,9 odstotkov volilnih upravičencev in od tega naj bi jih 80,1 odstotka glasovalo za Demokratski blok. Resnični rezultati volitev niso bili nikoli razkriti – volilni lističi se niso ohranili v arhivih, saj so bile komunistične oblasti tokrat veliko bolje pripravljene na poneverbo in so za sabo pustile manj sledi.¹⁰² Jugoslovanski ambasador Pribičević, ki je svoj položaj nastopil komaj nekaj tednov pred volitvami, je rezultat naivno komentiral z besedami, da so se Poljakom končno "odprle oči" in so spregledali pravilnost vladne politike.¹⁰³ A vodilni jugoslovanski komunisti, ki so poznali resnične rezultate referendumu in se zavedali, kakšno razporeditev vlada med poljskimi množicami, so na situacijo gledali mnogo bolj realistično. Tito je poljskemu ambasadorju Wendeju ob priložnosti priznal, da so jih poljske volitve navdajale s skrbjo.¹⁰⁴

Po "zmagi" Demokratskega bloka se je februarja 1947 na Poljskem oblikovala nova koalicijska vlada (PPR, PPS, SL in SD). Mikołajczyk je po volitvah v

⁹⁹ AJ, 836. KMJ I – 3-b/498. Depeša i izveštaji ambasade FNRJ u Varšavi, Varšava, 12. 8. 1946, str. 3–5.

¹⁰⁰ Sowa, *Historia polityczna Polski*, str. 91–93; Seton-Watson, *The East European*, str. 177.

¹⁰¹ AJ, 836. KMJ I – 3-b/509, Propratna pisma, Varšava, 12. 2. 1947; DAMSP, PA, Poljska, 1947, f. 99, m. 10, Mesečni izveštaji, Varšava, 4. 3. 1947, nr. 44263.

¹⁰² Sowa, *Historia polityczna Polski*, str. 94–95.

¹⁰³ AJ, 836. KMJ I – 3-b/509, Propratna pisma, Varšava, 9. 2. 1947.

¹⁰⁴ AMSZ, 6. Department polityczny, 267. Raporty polityczne, Beograd, 23. 3. 1947, str. 32; Ibid., 260. Notatki z rozmów. 1947, Beograd, 26. 4. 1947, str. 1–2.

znak protesta odstopil z vseh položajev in pol leta kasneje z najtesnejšimi sodelavci pobegnil iz države. Zadnja etapa konsolidacije komunistične oblasti se je na Poljskem zavlekla v drugo polovico leta 1948, ko so potekale dolgotrajne in zapletene priprave na združitev poljskih komunistov in socialistov. Tako je konec decembra 1948 nastala Združena poljska delavska stranka (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza*), ki je na Poljskem vladala vse do padca komunizma.

Pomen pridobljenega diplomatskega védenja za jugoslovanske in poljske odločevalce

Poznavanje razmer v posamezni tuji državi, načina delovanja tamkajšnjih političnih elit in odnosa država–družba lahko pripomore k učinkovitejšemu oblikovanju smernic v zunanji politiki, hkrati pa ponudi premislek o družbenopolitičnem razvoju lastne države. Diplomatsko védenje je političnim odločevalcem torej lahko učinkovita opora pri sprejemanju tako zunanjepolitičnih kot notranjepolitičnih odločitev, še zdaleč pa ni nujno, da ga dejansko upoštevajo. Jugoslovanski in poljski diplomati so kljub začetnim težkim pogojem dela in pomanjkanju predhodnih diplomatskih izkušenj o državah sprejemnicah pridobili realistično diplomatsko védenje, čeprav so posredovane informacije, razlage, analize in interpretacije mestoma bile ideološko zaznamovane. Vprašanje ostaja, kako so se jugoslovanski in poljski odločevalci na pridobljeno diplomatsko védenje odzvali in kako – če sploh – so nova spoznanja uporabili?

Jugoslovanski diplomati v Varšavi so svoje politično vodstvo nedvoumno seznanili z močnim odporom poljskega prebivalstva do novih oblasti in globoko zakoreninjenim sovraštvom do Sovjetske zveze. Tito in tovariši so se zavedali, kako malo manevrskega prostora je poljskim komunistom dopuščala nizka podpora, zato so z razumevanjem gledali na vsaj nekatere kompromise, ki so jih njihovi poljski tovariši morali sprejemati. Zgovoren primer ponudi poljska predsedniška inavguracija februarja 1947, na kateri je Bolesław Bierut kot predsednik republike prisegel s tradicionalnimi besedami "Naj mi Bog pomaga". Nekaj tednov kasneje je Milovan Đilas poljskemu ambasadorju zaupal, da se je vodilnim jugoslovanskim komunistom zdela omemba boga v predsedniški prisiegi z ozirom na poljsko notranjepolitično situacijo povsem pravilna poteza.¹⁰⁵

Zaupne informacije, ki jih je jugoslovanska ambasada pridobila o poverbi rezultatov referendumu in nameri poljskega komunističnega vodstva, da enako stori ob volitvah, so jugoslovanskim voditeljem pomagale odgovoriti na

¹⁰⁵ AMSZ, 6. Department polityczny, 260. Notatki z rozmów, Beograd, 26. 4. 1947, str. 1–2.

vprašanje, kako daleč so poljski komunisti pripravljeni iti, da bi obdržali pridobljeno oblast in hkrati oceniti, kako zanesljivi partnerji so. Poročila iz Varšave so jugoslovanskemu vodstvu prinesla tudi potrditev, kako velik pomen je imela Poljska za Sovjetsko zvezo in posledično za celoten vzhodni blok. Na podlagi tega vedenja je Beograd načrtoval svoje zunanje politične smernice do zavezniške Varšave – z vsestransko krepitvijo bilateralnih vezi med državama si ni prizadeval le za vzpostavitev trajnega prijateljstva s Poljsko, temveč je preko jugoslovansko-poljskega prijateljstva želel prispevati tudi k izboljšanju poljskih odnosov s Sovjetsko zvezo.¹⁰⁶ Razumevanje poljske družbenopolitične situacije, pridobljeno na podlagi diplomatskega vedenja, je jugoslovansko vodstvo torej uporabilo za instrumentalne namene – da bi okrepilo položaj ideološkega bloka, ki mu je pripadalo.

V Jugoslaviji je bila notranjepolitična situacija precej manj zapletena, zato je poljskemu komunističnemu vodstvu diplomatsko vedenje iz Beograda prineslo zlasti zavedanje, da o takšni družbeni podpori, kot jo je užival Tito, lahko le sanjajo. Poročila iz Jugoslavije so potrjevala, da tamkajšnji komunisti trdno v rokah držijo vse niti oblasti, kar jih je v očeh poljskih tovarišev utrdilo kot zanesljive zaveznike. Jugoslovansko volilno dogajanje so poljski diplomati prikazovali kot pedagoški primer konsolidacije oblasti, iz katerega bi se lahko poljski komunisti marsičesa naučili. Ob tem so izpostavljali pomen podpore najvitalnejših družbenih skupin, mladih in vojske, ter poljsko vodstvo seznanjali z metodami, ki so se pri prevzemu oblasti izkazale za posebej uporabne. Zaradi pomanjkanja nedvoumnih virov je težko oceniti, v kolikšni meri so se poljski komunisti pri svojem prevzemu oblasti dejansko zgledovali po jugoslovanskem primeru, a na določenih področjih političnega življenja so Jugoslavijo nedvomno dojemali kot vzor, ki ga morajo Poljaki imeti vedno pred očmi, kot je ob priložnosti poudaril Bolesław Bierut.¹⁰⁷ V Beogradu pridobljeno diplomatsko vedenje je torej prispevalo določene smernice zlasti za bodoči notranjepolitični razvoj socialistične Poljske.

¹⁰⁶ Lukanc, *Jugoslovansko-poljski odnosi*, str. 209–210.

¹⁰⁷ DAMSP, PA, Poljska, 1947, f. 98, m. 12, Političke partije i pokreti, Varšava, 22. 11. 1946, nr. 41496.

Maja Lukanc

**PRODUCTION OF DIPLOMATIC KNOWLEDGE IN YUGOSLAV
AND POLISH POST-WAR DIPLOMATIC PRACTICE (1945–1947)**

SUMMARY

The production of knowledge is not limited to universities and scientific research centres. With their specific training and unique insight into the socio-political situation of the state they work in, the diplomatic personnel of permanent representations abroad can acquire a particular sort of knowledge that is not accessible to any other social actors. Before the information revolution and in the environment of centralised one-party regimes in particular, where the flow of information and people was not free or simple, the role of diplomacy in the collection of information was all the more important. The knowledge of the situation in a foreign country – about how the local political elites operate and what is the relationship between the state and the society – can contribute to a more efficient formation of guidelines in foreign politics and simultaneously provide a consideration of the socio-political development of the home country.

Based on the Yugoslav and Polish archival materials and memorial literature, the present contribution focuses on the question of how the diplomats of both countries contributed to the knowledge about Yugoslavia and Poland in the first years after World War II. It takes into account the twofold role of diplomatic knowledge: that it is an instrument of following the political interests of a country; and that it is simultaneously a tool for mutual discovery and understanding. In the present contribution, the production of diplomatic knowledge is understood as a process that consists of two major parts: collecting information about the relevant country in the field; and drawing up reports, which involves explaining, analysing, and interpreting the acquired information. Diplomats, influenced by numerous factors – from their material situation, education, to worldview – play an essential role in both parts.

Yugoslav and Polish diplomats in Warsaw and Belgrade worked in relatively similar conditions and faced almost identical difficulties and challenges. Both embassies consisted of well-educated individuals without any previous diplomatic experience. The Yugoslav diplomatic representatives in Warsaw were communists virtually without exception, which was otherwise not characteristic of the Yugoslav diplomacy during the first years after the war. Meanwhile, the Polish diplomats in Belgrade belonged to various political parties. Both embassies faced poor material conditions, transport and communication

problems, as well as a lack of instructions and feedback. This shortage, however, was balanced by the possibility of enjoying privileged access to information. Thus, the Yugoslav and Polish diplomats acquired extensive realistic diplomatic knowledge about the countries they worked in, although the information, explanations, analyses, and interpretations they communicated were occasionally ideologically marked. The process of the communist power consolidation provided the diplomats with the best opportunity to get to know the Yugoslav and Polish socio-political circumstances. The Constituent Assembly Elections as the most critical segment offered the representatives of both states an insight into the operations of the leading communists; the selection of methods they used during their rise to power; and values they were forced to take into account. The election campaigns revealed the social climate among the Yugoslav and Polish population, while the results of the elections showed how far the communist elites were willing to go in their struggle for power.

Because of the lack of public support, the Polish communists needed to reach compromises with the other political options and the Catholic Church, while temporarily pushing back their ideological agenda. Such an approach to the development of socialism was often difficult to understand for the Yugoslav diplomats, as it was completely opposite to the Yugoslav case while it was also in conflict with their own ideological paradigm. Nevertheless, the Yugoslav leadership was realistically informed of the significant resistance of the Polish population towards the new authorities and its deeply rooted hatred towards the Soviet Union. The Yugoslav ambassador provided Tito with reliable information about the falsified results of the referendum and the intention of the Polish communist leadership to do the same during the approaching election. Consequently, the Yugoslav leadership was well aware of just how little wiggle room the Polish communists actually had. Thus, it understood the compromises that they had to make. Based on the acquired diplomatic knowledge, Belgrade also outlined its foreign political orientation towards its allies in Warsaw. By strengthening the friendly bilateral relations between the two states, it also wanted to contribute to the improvement of the Polish relations with the Soviet Union. The Yugoslav leadership therefore used its understanding of the Polish socio-political situation, based on the diplomatic knowledge, for instrumental purposes: to strengthen the position of the ideological bloc to which it belonged.

Conversely, the diplomatic knowledge that the Polish diplomats acquired in Yugoslavia contributed, in particular, to certain guidelines for the future internal political development of socialist Poland. The reports from Belgrade confirmed that the local communists held on to all the mechanisms of power, which consolidated them as reliable allies in the eyes of their Polish comrades. The employees of the Polish embassy strived to observe the pre-election situ-

ation in Yugoslavia from a variety of angles. They would meet the Slovenian and Croatian leaders and maintain minimal contacts with certain opposition leaders from Belgrade. The Yugoslav election developments were depicted as a model example of the consolidation of power, and the Polish communists, despite their different domestic situation, were poised to learn much from it. In this regard, they underlined the importance of the support of the most vital social groups – the youth and the military – and informed the Polish leadership of the methods that turned out to be particularly useful for the takeover of power. Due to the shortage of completely reliable sources, it is difficult to evaluate the degree to which the Polish communists looked to the Yugoslav example during their own takeover of power. However, in certain aspects of Polish political life, Yugoslavia was definitely aspired to as a model. The Yugoslav and the Polish example therefore demonstrate that diplomatic knowledge can provide support to political decision-makers during the adoption of foreign-political as well as domestic-political decisions.

VIRI IN LITERATURA

AJ – Arhiv Jugoslavije, Beograd.

507. Savez komunista Jugoslavije (SKJ), Komisija za međunarodne odnose i veze, Poljska, 1945–1956.

836. Kancelarija Maršala Jugoslavije (KMJ), 1944–1953.

AMSZ – Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polski, Varšava.

6. Departament Polityczny, akta za lata 1945–1948.

16. Protokół Dyplomatyczny, akta za lata 1945–1963.

21. Departament Prasy i Informacji, akta za lata 1946–1963.

Depesze, 1945–1946.

DAMSP – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd.

PA – Politička arhiva, Poljska, 1945–1947.

SP – Politička arhiva – strogo poverljivo, Poljska, 1945–1947.

Paczkowski, Andrzej (ur.), *Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki* (Warszawa, 1993).

Popović, Bogdan (ur.), *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1945* (Beograd, 1984).

Jakóbiec, Marian in Jakóbiec-Semkowowa, Milica, *Z daleka i z bliska* (Wrocław, 2009).

Ljumović, Božidar, "Autobiografija (4)", 6, št. 24 (2005) str. 383–444.

Wende, Jan Karol, *Ta ziemia od innych droższa* (Warszawa, 1981).

Biuletyn Informacji Publicznej IPN, geslo: Jan Karol Wende, dostopno na: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/153232>, pridobljeno: 5. 10. 2020.

Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih, dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-02-0040?sop=2013-02-0040>, pridobljeno: 7. 10. 2020.

.....

Applebaum, Anne, *Iron curtain. The crushing of Eastern Europe, 1944–1956* (New York, 2013).

Bartoszewicz, Henryk, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1948* (Warszawa, 1999).

- Borodziej, Włodzimierz**, *Od Poczdamu do Szklarskiej Poręby: Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1947* (Londyn, 1990).
- Brzoza, Czesław in Sowa, Andrzej Leon**, *Historia Polski 1918–1945* (Kraków, 2009).
- Constantinou, Costas M.**, "Between Statecraft and Humanism: Diplomacy and Its Forms of Knowledge", *International Studies Review* 15, št. 2 (2013) str. 141–162.
- Cornago, Noe**, "Diplomatic Knowledge", v: Constantinou, Costas. M., Sharp, Paul in Kerr, Pauline (ur.) *SAGE Handbook of Diplomacy* (London, 2016) str. 133–146. Publikacija še ni izdana, gre za tipkopolis, ki sem ga dobila na Akademii -
- Gabrič, Aleš**, "Ljudska fronta", v: Čepič, Zdenko, Borak, Neven, Fischer, Jasna in Deželak-Barič, Vida (ur.) *Slovenska novejša zgodovina* (Ljubljana, 2005) str. 847–849.
- Gabrič, Aleš**, "Nemoč opozicije", v: Čepič, Zdenko, Borak, Neven, Fischer, Jasna in Deželak-Barič, Vida (ur.) *Slovenska novejša zgodovina* (Ljubljana, 2005) str. 849–852.
- Gabrič, Aleš**, "Volitve v ustavodajno skupščino", v: Čepič, Zdenko, Borak, Neven, Fischer, Jasna in Deželak-Barič, Vida (ur.) *Slovenska novejša zgodovina* (Ljubljana, 2005) str. 854–858.
- Kamiński, Łukasz**, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948* (Toruń, 2000).
- Kenney, Padraic**, *Rebuilding Poland: Workers and Communists, 1945–1950* (Ithaca, London, 2012).
- Lazič, Branko M. in Drachkovitch, Milorad M.**, *Biographical dictionary of the Comintern* (Stanford, Calif., 1986).
- Leskovic, Mladen, Foriškić, Aleksandar in Popov, Čedomir (ur.)**, *Srpski biografski rečnik*: Vol. V, Kv-Mao (Novi Sad, 2004–2018).
- Lukanc, Maja**, "Vzpon komunistov na oblast: Primerjava Poljske in Jugoslavije", *Pri-spevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017) str. 148–165.
- Lukanc, Maja**, *Jugoslovansko-poljski odnosi med letoma 1945 in 1956*, doktorska disertacija (Ljubljana, 2020).
- Materski, Wojciech**, *Dyplomacja Polski "lubelskiej": lipiec 1944–marzec 1947* (Warszawa, 2007).
- Neumann, Iver B.**, *At home with the diplomats: Inside a European foreign ministry* (Ithaca, 2012).
- Oseka, Piotr**, *Rytuały stalinizmu: Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce, 1944–1956* (Warszawa, 2007).
- Rahten, Andrej**, "Kraljevi ali maršalovi diplomati? Politične dileme in opredelitve slovenskih diplomatov na prehodu iz monarhistične v komunistično Jugoslavijo", *Annales, Series Historia et Sociologia* 24, št. 4 (2014) str. 563–576.
- Rastoder, Šerbo in Andrijašević, Živko M. (ur.)**, *Istorijski leksikon Crne Gore: Vol. IV, K-Per* (Podgorica, 2006).
- Selinić, Slobodan**, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952* (Beograd, 2013).

- Selinić, Slobodan**, "Ambasada jugosłowiańska w Polsce (1945–1949)", v: Pavlović, Momčilo, Stambolija, Nebojša in Zaćmiński, Andrzej (ur.) *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej* (Bydgoszcz, 2016) str. 105–116.
- Seton-Watson, Hugh**, *The East European Revolution* (New York, Washington, 1968).
- Sowa, Andrzej Leon**, *Historia polityczna Polski 1944–1991* (Kraków, 2011).
- Styrnik, Bolesław**, "Formowanie polskiej służby dyplomatycznej w latach 1944–1948", *Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej* 75, (1974) str. 69–87.
- Szczepanik, Krzysztof**, "Wybrane zagadnienia z zakresu ewolucji struktur organizacyjnych Polskiej służby dyplomatyczno-konsularnej w latach 1944–1989", v: Michowicz, Waldemar, Materski, Wojciech in Jarząbek, Wanda (ur.) *Historia dyplomacji polskiej 1944/1945–1989* (Warszawa, 2010) str. 9–55.
- Udovič, Boštjan**, *Zgodovina (gospodarske) diplomacije* (Ljubljana, 2018).
- Wolsza, Tadeusz**, "Sa sportom na ratnoj nozi: Odnos komunističkog establišmenta u poslijeratnoj Poljskoj, srednjoj i istočnoj Evropi prema razvoju sporta i fizičke kulture (izabrani primeri)", v: Pavlović, Momčilo, Zaćmiński, Andrzej in Wawryszuk, Paweł (ur.) *Jugoslavija i Poljska u XX veku* (Beograd, 2017) str. 497–511.
- Zaremba, Marcin**, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce* (Warszawa, 2001).

Author: **LUKANC Maja**

Ph.D., Assistant

Institute of Contemporary History

Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **PRODUCTION OF DIPLOMATIC KNOWLEDGE IN YUGOSLAV AND POLISH POST-WAR DIPLOMATIC PRACTICE (1945–1947)**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 20 (2020), No. 3, pp. 735–772, 105 notes, 3 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: diplomacy, knowledge production, Yugoslavia, Poland, communism, elections

Abstract: Diplomacy provides a unique insight into the socio-political circumstances of individual countries. Through their reports, analyses, and interpretations, diplomats shape a modicum of knowledge about the state in which they operate. Based on Yugoslav and Polish archival materials and memorial literature, the following contribution explores how diplomats from both countries contributed to the knowledge about Yugoslavia and Poland in the first years after World War II. The article takes into account the factors that influenced the production of knowledge in diplomacy and answers the question of whether the Yugoslav and Polish political decision-makers applied the newly acquired knowledge and how. The first post-war elections in both countries serve as a case study: they allowed diplomats to gain an insight into the operations of the local political elites; shed light on the attitude of the population towards the new authorities; and answered the question of how far the communists were willing to go in their struggle for power.